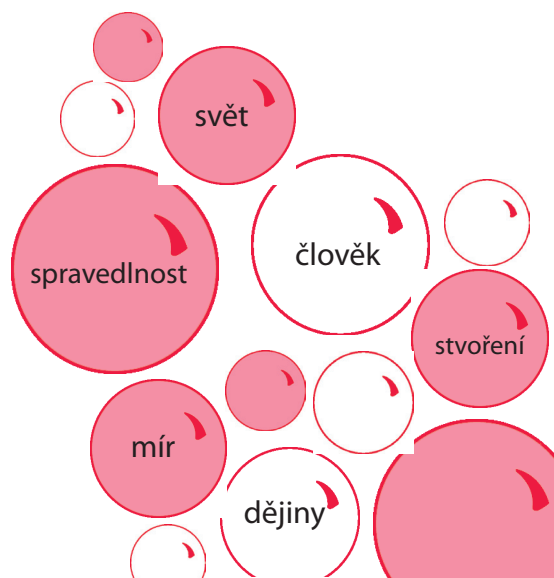

Příručka pro pedagogy
základních a středních škol

SPOLEČENSKÁ TÉMATA

Využití křesťanského dědictví: **modul C**

VYUŽITÍ KŘESŤANSKÉHO DĚDICTVÍ

Modul C: SPOLEČENSKÁ TÉMATA

Příručka pro pedagogy základních a středních škol

- Editor:** Marie Zimmermannová
- Autoři:** Marie Zimmermannová, Jana Kobylíková, Jan Sodomka, Michal Capko
- Spolupráce na tvorbě ukázkových hodin a pomůcek:** Jana Zimmermannová
- Grafická úprava:** Marie Benáková
- Jazykové korektury:** Simona Kubová, Jana Kobylíková
- Odborná recenze:** doc. Dr. Ludvík Dřímál, Th.D.

© Biskupství královéhradecké, Katechetické a pedagogické centrum, 2012,
Velké náměstí 35, 500 01 Hradec Králové
www.diecezehk.cz/skoly

Akreditované pracoviště k provádění vzdělávacích programů akreditovaných pro účely zákona č. 563/2004 Sb. MŠMT, čj. j. 9420/2008-25 ze dne 20. 3. 2008.

Projekt „Využití křesťanského dědictví ve výuce – praktické náměty“ je spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ISBN 978-80-87648-02-5

Modul C
SPOLEČENSKÁ TÉMATA

OBSAH

ÚVOD	6
MÍR A SPRAVEDLNOST VE SVĚTĚ	8
Prostor pro zařazení tématu do výuky podle RVP	8
Uvedení do křesťanského pojetí tematiky „Mír a spravedlnost“	10
Teoretické ukotvení pojmů „spravedlnost“ a „mír“	10
Koncept lidských práv	13
Mír a spravedlnost v židovské a křesťanské tradici	15
Vybrané otázky	20
Seznam použitých a doporučených pramenů a literatury	23
Metodické materiály a pomůcky k tématu „Mír a spravedlnost“	23
ZEMĚ PRO ČLOVĚKA	25
Prostor pro zařazení tématu do výuky podle RVP	25
Východiska k tématu	26
Možnost poznání světa a člověka	26
Původ země – stvořitelské mýty	30
Biblické zprávy o stvoření	31
Použitá a doporučená literatura	34
Metodické materiály a pomůcky	35
VYBRANÁ TÉMATA Z DĚJIN KŘESŤANSTVÍ	37
Změny postavení křesťanů v Římské říši v 1. až 4. stol.	38
Christianizace Evropy v raném středověku	40
Hereze ve středověku a snahy o její překonání	43
Inkvizice a cenzura	45

Katolická církev v Rakousku Uhersku.....	46
Církev, majetek, odluka z historického pohledu.....	48
Církev a moderní společnost, koncily v novověku.....	49
Katolická církev v období vlády komunistického režimu	51

PŘÍLOHA – Přehled pomůcek na vloženém CD

53

ÚVOD

Tato příručka vznikla v rámci projektu „Využití křesťanského dědictví ve výuce – praktické náměty“ (dále VKD) k modulu C, jehož cílem je nabídnout křesťanský pohled na témata, která jsme označili souhrnným názvem „Společenská témata“, neboť se týkají života celé společnosti.

Snahou autorů této příručky je poskytnout učitelům přehled základních informací k vybraným tématům a posílit jejich didaktické kompetence zejména nabídkou metodických materiálů a nových pomůcek, odkazy na vhodnou literaturu a další užitečné zdroje didaktického materiálu. Nejde o přesvědčování, polemiku ani o obhajobu jednoho názoru, ale o nabídku jiného pohledu na společné záležitosti. Při představování tématu se opíráme o dokumenty katolické církve, o práci vědců z teologických fakult a o vlastní pedagogickou zkušenost.

Podobně jako v modulu A (Poselství křesťanských svátků) a B (Křesťanské kulturní dědictví) využíváme dědictví, které nám zanechali křesťanští myslitelé či umělci.

V našem projektu jsme se zaměřili na tři společenská témata. Jsou jimi:

1. Mír a spravedlnost

2. Země pro člověka

3. Vybraná témata z dějin křesťanství

Téma „Mír a spravedlnost ve světě“ jsme do projektu zařadili proto, že jsme přesvědčeni o jeho důležitosti pro atmosféru v naší společnosti a pro zvyšování její schopnosti žít ve vzájemném míru. Zaměřujeme se proto na aktivity posilující tuto schopnost. Nabídnuté metodické materiály a pomůcky se věnují porozumění obsahu slova „mír“ na základě symbolů a problému chudoby ve světě, neboť propastný rozdíl mezi životní úrovní 80% obyvatelstva zeměkoule oproti zbývajícím 20% patří k největším ohrožením pro světový mír.

Obsah kapitoly „Země pro člověka“ úzce souvisí s enviromentální výchovou, kterou doplňuje o spirituální pohled na postavení člověka ve světě. Východiskem pro něj jsou biblické zprávy o stvoření. Zabýváme se též stvořitelstvími mýty různých kultur, které vyjadřují potřebu člověka hledat odpovědi na základní otázky své existence. Téma považujeme za důležité pro rozvíjení schopnosti žáků podílet se na zachování trvale udržitelného rozvoje společnosti.

Třetí kapitola nazvaná „Vybraná témata z dějin křesťanství“ má oproti ostatním kapitolám všech tří příruček poněkud jiný charakter. Je to dáno rozsahem problematiky, které se v rámci projektu VKD věnujeme v pětidenním cyklu celodenních seminářů. V této příručce najdete jejich osnovu. Jsou vybrána ta historická období, která bývala v době komunismu u nás podávána velmi jednostranně v neprospěch církve. Toto podání se v naší společnosti dále traduje.

Každá z hlavních kapitol je rozdělena do několika podkapitol. První z nich zpravidla obsahuje pojmenování prostoru, který dávají současné rámcové vzdělávací programy pro zařazení vybraných témat do výuky. Následuje obsírnější nebo jen stručné uvedení do tématu a popis metodických materiálů a pomůcek, které byly k tématu vytvořeny a jež najdete na vloženém CD-Romu (v příručce používáme zkratku CD).

MÍR A SPRAVEDLNOST VE SVĚTĚ

Trojici témat, která jsme zařadili do kategorie „Společenská a etická témata“ začínáme tím, které se bytostně dotýká naší existence. Veškeré úsilí vložené do přípravy žáků k celoživotnímu učení, profesnímu, občanskému i osobnímu uplatnění by bylo zbytečné, kdyby zároveň nebyli vychovávani pro život v míru. Na nich bude záležet, zda již téměř sedmdesátileté období míru na převážné části evropského kontinentu, které máme možnost prožívat, dokáží udržet a zajistit i svým potomkům. To je první důvod, proč jsme se tímto tématem zabývali.

Druhý důvod souvisí s tím, že ať chceme či nechceme vědomě vychovávat mladou generaci pro život v míru, činíme tak svým přístupem k ní, svým způsobem jednání, vším, čím jsme my sami. Proto se může stát, že diskuse se žáky na téma míru a spravedlnosti možná nastaví zrcadlo i učitelům. To by ale nemělo bránit jejich odvětvě věnovat se těmto tématům a využít nabízené či jim podobné aktivity například i v třídnických hodinách a při podobných příležitostech.

PROSTOR PRO ZAŘAZENÍ TÉMATU DO VÝUKY PODLE RVP

Souvislost tematiky „Mír a spravedlnost“ s RVP – I. stupeň ZŠ

Průřezová témata

- Osobnostní a sociální výchova
- Multikulturní výchova
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Vzdělávací oblasti

- Jazyk a jazyková komunikace (český jazyk, literatura, komunikační a slohová výchova)
- Člověk a jeho svět (prvouka, vlastivěda)
- Umění a kultura (hudební výchova, výtvarná výchova)

Souvislost tematiky „Mír a spravedlnost“ s RVP – II. stupeň ZŠ

Člověk a společnost

- Výchova k občanství: Člověk ve společnosti – kulturní život, lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití; Stát a právo – principy demokracie, lidská práva

Člověk a příroda
<ul style="list-style-type: none"> • Zeměpis: Regiony světa – modelové regiony světa
Osobnostní a sociální výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Hodnoty, postoje, praktická etika
Výchova demokratického občana
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
Multikulturní výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Princip sociálního smíru a solidarity
Mediální výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Kritické čtení a vnímání mediálních sdělení, interpretace vztahu mediálních sdělení a reality, fungování a vliv médií ve společnosti
Souvislosti tématiky „Mír a spravedlnost“ s RVP – střední školy
Člověk a společnost
<ul style="list-style-type: none"> • Dějepis: Moderní doba II – soudobé dějiny – konflikty na Blízkém východě • Výchova k občanství: Člověk ve společnosti, Stát a právo – právo a spravedlnost
Člověk a příroda
<ul style="list-style-type: none"> • Zeměpis: Sociální prostředí – obyvatelstvo, kulturní a politické prostředí
Výchova demokratického občana
Osobnostní a sociální výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Sociální komunikace, Morálka všedního dne
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
<ul style="list-style-type: none"> • Globální problémy, jejich příčiny a důsledky; Humanitární pomoc a mezinárodní rozvojová spolupráce
Multikulturní výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Základní problémy sociokulturních rozdílů; Psychosociální aspekty interkulturality
Mediální výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Účinky mediální produkce a vliv médií, Role médií v moderních dějinách

Tab. 1: Souvislost tématu „Mír a spravedlnost ve světě“ se vzdělávacími oblastmi a obory Rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a pro gymnázia (i další střední školy)

UVEDENÍ DO KŘESŤANSKÉHO POJETÍ TÉMATIKY „MÍR A SPRAVEDLNOST“

Dennodenně jsme vystaveni zprávám o průběhu válečných konfliktů v některých oblastech světa, o střetech rebelujících povstalců s vládními vojenskými jednotkami, o demonstrantech požadujících spravedlivé pracovní příležitosti... Otázka míru a spravedlnosti se tak jeví jako aktuální a často skloňované téma.

Převážná většina lidí se – bez ohledu své na náboženské vyznání, dosažené vzdělání či místo, kde žijí – shodne na potřebě usilovat o mír a spravedlnost. V následujícím příspěvku se pokusíme nastínit, co se přesně těmito často užívanými slovy míní, jak se jejich chápání vyvíjelo v dějinách a také jaké mají místo v křesťanství.

TEORETICKÉ UKOTVENÍ POJMŮ „SPRAVEDLNOST“ A „MÍR“

Spontánně spojujeme slovo spravedlnost s právem, „vykonat spravedlnost“ znamená vykonat správné rozhodnutí. Umělecké ztvárnění alegorie spravedlnosti jí dává podobu ženy se zavázanýma očima, s váhami, mečem či fascesem (svazek dvanácti prutů obepínajících sekeru) v rukou. Mír spontánně chápeme jako opak války, jako předpoklad pro klidný život.

Etymologie slov

Spravedlnost (z lat. *iustus* – spravedlivý) řadil Cicero společně s moudrostí, spravedlností a uměřeností ke čtyřem hlavním lidským ctnostem. Tato čtveřice římských ctností (*virtutes Romanae*) se objevuje pospolu jako určitý nárok na dobré jednání člověka. Od dob starořímského impéria je tak v evropské tradici zakořeněna spravedlnost jako pozitivní pojem: člověk má jednat ve shodě s právem. Také biblický výraz pro spravedlnost (řec. *dikaioyné*, hebr. *sedeq*) je odvozen z arabského kořene „být přímý“ ve významu odpovídat normě. Tyto původní výrazy je obtížné přeložit do češtiny jedním slovem, protože biblické chápání je nesmírně široké. K legalistickému pojetí se později přidružuje také přesahný význam (viz kapitola „Biblické pojetí míru a spravedlnosti“). Všem výkladům je však společná představa spravedlnosti jako vztahu jak s Bohem, tak s člověkem.

Za mír (lat. *pax* – pokoj) označujeme bezkonfliktní stav mezi lidmi, skupinami i státy. Známým pojmem spjatým s mírem je „daň za mír“ (*tributum pacis*) placená silnějšímu nepříteli za zachování příměří a také „Boží mír“ (*pax Dei*). Pojem vznikl ve Francii v 10. století, když biskupové kvůli stále častějším šlechtickým střetům vyhlášovali s ohledem na obyvatelstvo v určitých obdobích zákaz boje. Biblický pojem *šalom* (hebr.) znamená dokončenost, neporušenost, blahobyt. Používá se,

pokud někdo druhému člověku, nebo městu či zemi přeje dobro a také žije-li člověk v souladu s druhým člověkem nebo když s ním souhlasí. *Šalom* je chápán primárně jako Boží dar. V křesťanské bohoslužbě se od raných dob objevuje tzv. pozdravení pokoje (*pax Christi*), které ukazuje důležitost pokojných společenských vztahů. Ten, kdo vstupuje do společenství s Bohem, vstupuje také do společenství s druhými lidmi.

Spravedlivá válka v dějinách

V západní části Evropy je pevně zakořeněno dilema ohledně vedení tzv. spravedlivé války. Zásadní otázka přitom zní: Chápeme válku pouze jako pragmatický prostředek, který využijeme kdykoliv je to politicky vhodné, nebo podléhá vyhlášení a vlastní vedení války pravidlům, jež lze rozumově odůvodnit?

Na takto nastolenou otázku hledala odpověď řada myslitelů. Kupříkladu Aristotelés, vychovatel úspěšného vojevůdce Alexandra Makedonského, nevěnoval tématu války samostatné etické dílo, ale konstatuje, že válka neodmyslitelně patří k životu každé *polis*. Výsledkem vedení války ale má být podle Aristotela dosažení větší spravedlnosti. Svätý Augustin, biskup v Hippo a významná církevní autorita, píše o válce ve svém stěžejním díle *De civitate Dei* (O Boží obci). Válčení spojuje s nedokonalou pozemskou obcí, jejíž fungování poznamenává nezřízená lidská sebeláska. Válku chápe jako nutný prostředek k dosažení nebo obnovení míru, který má být obrazem dokonalého pokoje v nebi – v Božím království (viz kapitola „Vybrané biblické obrazy míru“). Ucelený pohled na problematiku přinášejí až scholastičtí myslitelé. Tomáš Akvinský formuluje tři požadavky pro to, aby válka mohla být vnímána jako správné jednání: autoritu vládce, spravedlivá příčina, správný úmysl.

Normativní zakotvení kritérií pro vedení spravedlivé války se objevují v církevních dokumentech od pontifikátu papeže Pia XII. (1939 – 1958), vycházejí zejména ze scholastických principů a doplňují je:

1. válku může vyhlásit pouze legitimní autorita;
2. válka se má vést se správným úmyslem a tento úmysl nemá být jenom vůlí jednotlivce;
3. legitimní vládce musí mít pro vyhlášení války spravedlivý důvod ve smyslu obrany a znovunastolení míru.

Stále přítomné napětí ve světě bez ohledu na dějinnou epochu reflektuje i jeden ze zásadních dokumentů II. vatikánského koncilu, konstituce *Gaudium et spes* (Radost a naděje) z roku 1965, který před konfliktem varuje: „*Zatímco svět tak živě cítí svou jednotu a vzájemnou závislost jednotlivců v nutné soudržnosti, je vlivem protikladných sil násilně rozdělován proti sobě; trvají totiž stále ještě ostré rozpory politické, společenské, hospodářské, rasové a ideologické a pořád ještě hrozí nebezpečí války, která by*

všechno až do základů zničila.“. Papežové od druhé poloviny 20. století až do současnosti připomínají, že všichni lidé mají žít své životy v míru. Místa postižená válkou či terorismem zmiňuje římský biskup i při pravidelném velikonočním a vánočním požehnání *Urbi et orbi* (Městu a světu).

Snahy o zajištění míru a spravedlnosti v Evropě

V evropském prostoru existuje tradice spojovat se ve válečném úsilí proti nebezpečnému společnému nepříteli. Jako příklady můžeme uvést porážku Arabů Karlem Martelem v bitvě u Poitiers (732), vítězství nad osmanskými Turky při obléhání Vídně (1683) nebo spojení tří císařů proti Napoleonovi Bonaparte v bitvě u Slavkova (1805). Kvůli potřebě zachování rovnováhy vzniklo po napoleonských válkách uskupení evropských panovníků nazvané Svatá aliance, které určovala politiku v Evropě až do první světové války.

Ve 20. století tradice spojování více států za nějakým konkrétním účelem pokračovala, ovšem s jinou motivací. Traumatizující zkušenost první světové války stála v pozadí vytvoření mezinárodní platformy nazvané Společnost národů, která si vytyčila jako základní cíl zabránit opakování ničivého konfliktu. Mezinárodní společenství však další světové válce zabránit nedokázalo. Od roku 1945 navazuje na původní Společnost národů podobně uspořádaná Organizace spojených národů. V Chartě OSN zúčastněné státy definují účel této organizace takto: *„Udržovat mezinárodní mír a bezpečnost a za tím účelem konat účinná kolektivní opatření, aby se předešlo a odstranilo ohrožení míru.“*

Seskupení suverénních evropských zemí původně vzniklo a vyvíjelo se pouze na ekonomických základech (např. Evropské společenství uhlí a oceli). V roce 1993 vzniká dnešní Evropská unie založená na třech pilířích. Jedná se o:

1. evropská společenství týkající se zejména ekonomické a sociální sféry, např. měnová unie;
2. společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, např. zajišťování lidských práv;
3. spolupráce v oblasti vnitřní bezpečnosti a justice, např. obrana proti terorismu.

V preambuli Smlouvy o Ústavě pro Evropu z roku 2003 se říká, že *„nyní již sjednocená Evropa je odhodlána pokračovat v nastoupené cestě civilizace, pokroku a prosperity pro blaho všech svých obyvatel, a to i těch nejzranitelnějších a nejpotřebnějších, (...) že si přeje prohlubovat ve svém veřejném životě demokratičnost a transparentnost a usilovat o mír, spravedlnost a solidaritu na světě“*.

Spravedlnost prosazují sociální encykliky počínaje listem *Rerum novarum* (1891) papeže Lva XIII., v níž je nabídnut křesťanský pohled na řešení dělnické otázky. I další papežové se snažili přispět k udržení míru v Evropě: Benedikt XV. usiloval

o zabránění první světové válce, Pius XI. pojmenoval nebezpečí radikálního socialismu, Pius XII. odsoudil národní socialismus. Papež Jan Pavel II. zdůrazňuje v jedné ze svých encyklik, že „*lidská důstojnost, blahobyť a mír by neměly být výsadou menšiny, protože jsou určeny všem*“.

KONCEPT LIDSKÝCH PRÁV

Soustava práv, která jsou určena k ochraně důstojnosti člověka, se nazývá lidská práva. Mají pět základních charakteristik. Jedná se o:

1. práva univerzální, na něž mají nárok všichni lidé;
2. individuální, přiznávaná každému jedinci;
3. vrozená, tedy nezasloužená;
4. předstátní, státem pouze deklarovaná a zajišťovaná;
5. nezczitelná.

Klasické dělení lidských práv

Lidská práva náleží člověku jakožto člověku (bez ohledu na pohlaví, rasu, vyznání, zdravotní stav) a jejich zajištění znamená umožnit jednotlivci důstojný život. Obvyklá klasifikace rozděluje lidská práva následovně:

Klasický model lidských práv			
Typ lidských práv	Příklad	Směr	Základ
obránná	na svobodu	od jednotlivce ke státu	autonomie chtěná jednotlivcem
politická (občanská)	být volen	od jednotlivce ke státu	autonomie chtěná jednotlivcem
sociální (ekonomická a kulturní)	rovné pracovní příležitosti	od státu k jednotlivci	podmínky vytvářené státem (státy)
solidární (kolektivní)	práva menšin	od státu k jednotlivci	podmínky vytvářené státem (státy)

Tab. 2: Klasický model lidských práv

Paradox: lidská práva jako vynucování nároku na důstojný život člověka

Generační model vývoje lidských práv (viz tab. 3) chápe ustanovení konkrétního lidského práva vždy jako reakci na aktuální zkušenost s bezprávím, přičemž nelze stanovit jejich vyčerpávající seznam.

Generační model lidských práv				
Generace	Typ lidských práv	Příklad	Garant	Vliv
1. (18. stol.)	obranná	na život	stát	revoluce
2. (18. – 19. stol.)	občanská	volit	stát	kodifikace občanského práva
3. (20. stol.)	sociální	práce	stát	druhá světová válka, vznik OSN
4. (20. stol.)	solidární	ochrana životního prostředí	mezinárodní společenství	globalizace

Tab. 3: Generační model lidských práv

Lidská práva jako závazky a povinnosti

Myšlenka lidských práv totiž není tak samozřejmá, jak by se mohlo zdát. Jsou chápána velmi individualisticky a vznikají potíže s jejich vymahatelností, protože nepřináší pouze výhody (moje práva), ale i nároky (práva druhých). U některých může tento druhý rozměr dokonce převažovat. Současný filosof profesor Jan Sokol tento fakt ukazuje na příkladu většinově uznávaného „práva na život“. Jde vlastně o závazek a povinnost nikomu život nebrat, nikoli subjektivní právo, které by třeba na smrt nemocný mohl chtít vymáhat.

Katolická církev a koncept lidských práv

Přestože v sociálním učení katolické církve lze vysledovat důrazy na péči o chudé a utlačované, snahu o diakonickou službu (viz dále) i ochranu jednotlivce již od skončení pronásledování křesťanství v římské říši, pojem „lidská práva“, tak jak byl prezentován různými skupinami, církev dlouhou dobu odmítala. Snahy o rozšíření lidských práv byly totiž často spjaty s úsilím o bezbřehou autonomii jednotlivce a antiklerikální kampaní. Například breve papeže Pia VI. *Quod aliquantum* z roku 1791 se radikálně vymezuje vůči francouzské revoluci a jejím požadavkům. Zdrženlivou recepci konceptu lidských práv přinesl až papež Lev XIII., který v sociální encyklice *Rerum novarum* (1891) v souvislosti s naléhavou dělnickou otázkou o lidských právech hovoří. Opatrná vyjádření nalezneme také v textech papežů první poloviny 20. století. To ovšem neznamená, že by církev dva tisíce let zavrhovala lidskou důstojnost, právě naopak. Například její úsilí o zrušení otroctví v USA jasně dokládá zájem o potřeby člověka. Křesťanská antropologie

ovšem dlouho pracovala pouze s konceptem člověka stvořeného k Božímu obrazu a koncept lidsko-právní nebrala z výše zmíněných důvodů v potaz.

Explicitně se ke konceptu lidských práv přihlásil papež Jan XXIII. ve své encyklice *Pacem in terris* (1963), jež bývá nazývána Velkou katolickou chartou lidských práv. Papež zde pozitivně hodnotí Všeobecnou deklaraci lidských práv OSN a mezinárodní společenství jako celek. Zdůraznění, že úsilí o zachovávání lidských práv patří k základním posláním církve, nacházíme také v dokumentech II. vatikánského koncilu, textech papežů Jana Pavla II. (pontifikát 1978 – 2005) i Benedikta XVI. (pontifikát od 2005).

MÍR A SPRAVEDLNOST V ŽIDOVSKÉ A KŘESŤANSKÉ TRADICI

Téma míru a spravedlnosti se objevuje i v biblické tradici velmi často. Zásadním rozdílem oproti výše uvedeným chápáním je očekávání úplné a konečné spravedlnosti Boží až na konci věků. Tento důraz ovšem nijak nevylučuje angažovanost pro mírové a spravedlivé uspořádání lidské společnosti.

Biblické pojetí míru a spravedlnosti

Nejdůležitějším východiskem křesťanského uvažování o míru je fakt, že stejně jak sám život, tak i jeho harmonické uspořádání – tedy mír – jsou Božím darem člověku. Ve Starém zákoně Bůh tento stav přislíbil svému vyvolenému národu – Izraeli. Zajistil mu vítězství nad nepřáteli, hojnost úrody apod. Příslib pokoje se naplnil příchodem Ježíše Krista – Božího Syna – na svět. Ježíš nejen mluvil o pokoji, ale sám ho přinášel (např. uzdravoval nemocné na těle i na duši). List Efezanům dokonce říká, že Ježíš sám je dárce pokoje: „...v něm je náš pokoj, on dvojí spojil vjedno, když zbořil zeď, která rozděluje a působí svár.“ (Ef 2,14).

Pokoj je darem pro všechny lidi v každé době. Po Ježíšově smrti a zmrtvýchvstání byl úkol střežit a uchovávat pokoj svěřen církvi. Důvod vyjádřila sama církev v *Gaudium et spes* (čl. 78), dokumentu druhého vatikánského koncilu (1965): *konkrétní požadavky míru v průběhu času podléhají neustálým změnám; proto nebylo nikdy dosaženo míru jednou provždycky, nýbrž je třeba mír neustále budovat. (...) Pokud jsou lidé spojeni v lásce a přemáhají hřích, přemáhají i násilí, dokud se neplní slovo: „Zkují své meče v radlice a svá kopí ve vinařské nože. Nezdvihne již meč národ proti národu, válce se již nebudou učit.“ (Iz 2,4).*

NĚKTERÉ BIBLICKÉ OBRAZY MÍRU

Literární zpracování biblického poselství nám přináší mnoho obrazů popisujících stav míru a spravedlnosti. Za nejznámější je považován **obraz ráje** – zahrady Eden, ve které žil první člověk po svém stvoření v harmonii nejen se svojí ženou, ale i zvířaty a vším stvořením, které Bůh stvořil jako dobré (Gn 1,31).

Méně známý je obraz z poslední knihy Nového zákona, z tzv. Apokalypsy, kde jsou popisovány **nová země a nové nebe** vytvořené na konci věků. Jejich hlavním městem bude **nový Jeruzalém**, kde Bůh bude s lidmi a „*setře jim každou slzu s očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti už nebude – neboť co bylo, pomínulo*“ (Zj 21,4).

V evangeliích hlásá Ježíš příchod **Božího království**. Nejde o království v politickém smyslu, ale právě o výše popsany stav harmonie a společenství s Bohem, který má svrchovanou moc nad zlem. Toto Boží království má dynamický rozměr, již nyní je mezi lidmi přítomno, ale plně bude realizováno až na konci věků.

Dalším obrazem, který se stal jedním ze symbolů míru, je **duha**. Souvisí s postavou praotce Noema a příběhem o potopě světa, kterou Bůh seslal na zemi obydlenou lidmi, kteří mezi sebou válčí a zabíjejí se. Nejde však o historickou událost, nýbrž o obraz, jehož pomocí chce biblický autor vyjádřit svrchovanou moc Boží nad veškerým zlem (literárním druhem tohoto textu je tzv. etiologie – výklad příčin). Duha, která se po potopě Noemovi ukázala, je znamením znovuoobnoveného míru a vztahu mezi člověkem a Bohem.

Obr. 1: Holubice míru – Pablo Picasso

S Noemem a jeho archou je spojena také bílá **holubice** dosvědčující konec potopy, která byla jako oficiální mírový symbol poprvé použita při příležitosti 1. světového mírového kongresu v Paříži v dubnu 1949 po druhé světové válce. Autorem litografie je španělský malíř Pablo Picasso.

Holubice se v křesťanské tradici stává také symbolem Ducha svatého, který působí jednotu mezi lidmi. Ježíš před svou smrtí posílá své učedníky, aby hlásali radostnou zprávu o Bohu, který vítězí nad veškerým zlem, všem národům. O tzv. Letnicích proto dostávají učedníci dar Ducha svatého. Ten působí mimo jiné **schopnost mluvit všemi jazyky**, tj. dorozumět se s ostatními lidmi. Vzájemná komunikace a dobré porozumění jsou jedním z prostředků k dosažení míru.

PŘEKVAPIVÉ STAROZÁKONNÍ TEXTY

Na stránkách Starého zákona se však setkáváme se spravedlivým a milujícím Bohem také jako s někým, kdo Izraelitům přikazuje vyhladit všechny nepřátele, muže i ženy, mladíky i starce. Při výkladu těchto výroků je třeba poukázat na několik skutečností: Zásadní událostí pro Židy bylo vyvedení z egyptského otroctví a dar tzv. zaslíbené země. Autoři prvních písemných textů chtěli vyjádřit zkušenost s Bohem, který se o svůj lid stará. Ačkoli jednotlivé události trvaly delší dobu (obsazení Palestiny bylo z části válečnou cestou, z části mírumilovným obsazením prázdné země), jsou lite-

rárně uchopeny tak, aby co nejjasněji ukázaly výše uvedené poselství – záchranu a dar země.

Autoři byli zároveň ovlivněni svojí dobou, ve které se Židé začali mísit s ostatními národy a docházelo k tzv. náboženskému synkretismu (uctívání nejrůznějších bůžků). Příkaz vložený Bohu do úst – vyhladit všechny nepřátele – znamená důrazné vybídnutí k věrnosti Bohu a jeho Zákonu, který chrání život. Dále příkaz opustit všechna jiná božstva, která s sebou přinášela jiné mravy (například i lidské oběti v Božím zákoně zakázané). Z historického hlediska lze dodat, že k těmto událostem nikdy nedošlo (není to ani technicky možné) a tehdejší doba se vyznačovala obecně velkou krutostí, takže soudobý čtenář nebyl těmito výroky pohoršen a byl schopen porozumět základnímu poselství textu.

PŘEKVAPIVÉ NOVOZÁKONNÍ TEXTY

Nový zákon přináší radikálně nové poselství. Ježíš Kristus, Boží Syn, osobně přichází na svět, aby ukázal sílu dobra a zničil zlo tím, že na sebe vezme všechny lidské hříchy a zlomí jejich moc svou smrtí na kříži. Tuto událost nelze chápat jako zvrácenou touhu Boha Otce, který aby uklidnil svůj hněv nad zkaženým světem, potřebuje smrt vlastního syna (i když je pravdou, že i některé starší texty písní používaných při bohoslužbách mohou tento dojem navozovat). Jde o dar Boha Otce lidem. Vysvětlením ználivého rozporu mezi Boží láskou a smrtí jeho syna se v historii zabývala celá řada teologů, kteří formulovali různé teorie. V Novém zákoně najdeme vyjádření apoštola Pavla, které vysvětluje „paradox kříže“ následovně:

„Židé žádají zázračná znamení, Řekové vyhledávají moudrost, ale my kážeme Krista ukřížovaného. Pro Židy je to kámen úrazu, pro (ostatní) národy bláznovství, ale pro povolané, jak pro Židy, tak pro Řeky, je Kristus Boží moc a Boží moudrost. Neboť bláznovství Boží je moudřejší než lidé a slabost Boží je silnější než lidé.“ (1 K 1,22-25).

Za Ježíšovým křížem se skrývá více, než jsme schopni pochopit. V příloze na CD vloženém do příručky k modulu B najdete powerpointovou prezentaci „Význam kříže v křesťanství“, která vychází z různých biblických výroků.

Nový zákon, jak už sám název napovídá, s sebou přináší i změnu chápání Zákona, tedy toho, co je považováno za spravedlivé jednání. Žádné z přikázání tzv. Desatera není zrušeno, důraz je položen na způsob jejich naplňování, kterým má být láska. „Jeden se ho otázel: ‚Mistře, které přikázání je v zákoně největší?‘ On mu řekl: ‚Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí.‘ To je největší a první přikázání. Druhé je mu podobné: ‚Miluj svého bližního jako sám sebe.‘ Na těch dvou přikázáních spočívá celý Zákon i Proroci.“ (Mt 22,37nn).

Mezi témata týkající se spravedlnosti můžeme zmínit také problematiku vztahu mezi „Božím královstvím“ a státem. Křesťanská víra přiznává světským strukturám jejich hodnotu („*Co je císařovo, dejte císaři.*“ Např. Mt 22,21), panovník by však neměl zapomínat, že jeho moc ho nestaví do pozice boha, ale i on musí respektovat Bohem darovaný, život ochraňující řád.

Starověká a středověká křesťanská církev a rozhodnutí se pro chudé

První křesťanské komunity žily z výše popsané biblické tradice. Následování Ježíše se mělo projevovat v životních postojích a konkrétních skutcích. Hovoří se o čtyřech základních pilířích křesťanského života: *koinonia* (společenství), *martyria* (svědectví), *leitourgia* (veřejná služba Bohu v rituálním smyslu) a s ní související *diakonia* (služba druhým, zvláště nejpotřebnějším). Tento aspekt byl pro tehdejší společnost něčím téměř novým. Ve starověkém Římě se chudoba nebo neštěstí považovalo za nepřízeň bohů, kterou si dotyčný zavinil sám. Nebylo tedy nutné, ba dokonce ani vhodné, mu jakkoli pomáhat. Milosrdenství bylo spíše považováno za slabost (Seneca, Plautus), i když zdravotnická péče v nějaké formě existovala (*asklepiea* – malé chrámky s lůžky, *latreia* – veřejné ošetřovny).

Jak bylo řečeno výše, diakonický rozměr vzešel z liturgického: jestliže se společenství shromažďuje ke slavení památky Ježíše, který sloužil těm nejpotřebnějším, bylo by rozporné, kdyby byl někdo ponechán ve své chudobě bez povšimnutí. Na liturgická (bohoslužebná) shromáždění přinášeli lidé podle svých možností dary, které byly z části využity při slavení a pak dále distribuovány chudým: zvláště vdovám a sirotkům. V čele každé místní komunity stál biskup, který byl za organizaci pomoci zodpovědný. Měl při ruce jáhny (diakony), kteří zajišťovali distribuci do jednotlivých částí území a podávali biskupovi zprávy o potřebných.

Ve středověku došlo k přesunutí diakonické péče do klášterů, všem příchozím má být poskytnuta pohostinnost, jako by šlo o samotného Krista. V 11. – 13. století nastává rozvoj špitálních hnutí spojených s rytířskými řády (řád sv. Jana – johani-té, Němečtí rytíři, Maltézští rytíři) a také nově s činností tzv. laických bratrstev. Ta sdružovala muže i ženy a věnovala se zakládání a financování pomocných zařízení: sirotčinců, útulků pro prostitutky, ústavů pro malomocné, nemocnic.

Ve 13. století vznikly žebravé řády, jejich členové se chtěli identifikovat s chudým Kristem (františkáni). Chudým lidem nejen kázali evangelium, ale poskytovali jim i základní péči. Důležitou roli měli tzv. terciáři – laici, kteří sympatizovali s určitým řeholním řádem a jeho spiritualitou. K takto známým osobnostem našich dějin patřily např. sv. Anežka Česká a sv. Zdislava z Lemberka.

Dnešní situace – globální rozměr chudoby

Již Ježíšova slova poukazují na skutečnost, že „*chudé máte stále kolem sebe, a kdykoli chcete, můžete jim činit dobře*“ (Mk 14,7). I když z dat Světové banky lze v posledních letech vypočítat procentuální pokles chudých z 28% (1990) na 20% (2001) a i počet extrémně chudých lidí mírně poklesl, je chudoba jevem, který je výzvou i úkolem. Specifikem dnešní doby je tzv. globální měřítko chudoby. Zatímco v dřívějších dobách byli lidé schopni postarat se jen o ty, které měli nejbliže (rodina, komunita, stát), dnes v důsledku propojení celého světa stojíme před širokou škálou problémů na různých místech, které vyžadují řešení. Filosofické i etické reflexe se zabývají otázkou odpovědnosti. Má obyvatel české vesničky zodpovědnost za hladovějící dítě na samém jihu afrického kontinentu? Měl by se o něho postarat? Křesťanské učení vychází z víry, že každý člověk je stvořen Bohem a povolán ke spolupráci na zvelebování světa, k čemuž patří zaručení důstojných podmínek pro život každému člověku. Tento postoj v praxi znamená odpovědné zvážení vlastních možností a svého způsobu zapojení do globální pomoci.

Příklady angažovanosti české katolické církve v sociálních otázkách

Nyní se pokusíme o stručný přehled sociálních aktivit české katolické církve, které doporučujeme představit žákům. Tím nechceme opomenout jiné dobročinné organizace, kterých je na našem území nemálo.

K nejznámějším katolickým organizacím patří **Charita České republiky**, jež začala vznikat na Moravě již kolem roku 1919. Jedná se o neziskovou humanitární organizaci zřízenou Českou biskupskou konferencí. Je největším nestátním poskytovatelem zdravotnických a sociálních služeb v České republice, organizuje však také humanitární pomoc pro zahraničí. Je členem celosvětového sdružení katolických charit.

Iustitia et pax, rada při České biskupské konferenci, se zabývá otázkou lidských práv, navazuje na poslání a cíle Papežské rady pro spravedlnost a mír a uplatňuje myšlenky tohoto poslání v České republice. Mezi její cíle patří analyzovat společenské problémy české společnosti a hledat jejich řešení, která by nevedla k ještě větším napětím mezi různými sociálními skupinami. Také seznamuje veřejnost se sociálním učením katolické církve. Současným předsedou je biskup Václav Malý.

Další církevní organizací, která se věnuje systematicky výchově dětí k solidaritě, a to již od jejich předškolního věku, je **Papežské misijní dílo dětí**. Jeho cílem je probouzet u dětí smysl pro vnímání světa jako celku a pro spravedlnost. Děti jsou vedeny k solidaritě, aby se o svoji víru i materiální prostředky dělily s ostatními. Skrze programy, které tato organizace připravuje, děti poznávají cizí kultury, jejich bohatství a potřeby lidí, kteří žijí v pro nás nepředstavitelné chudobě.

Mezi příklady laických společenství lze uvést sdružení **Misijní banku ubožáků** a sdružení **Likvidace lepry-TB**, které vydává od roku 1994 časopis Misionář malomocných, dostupný na internetových stránkách.

V katolické církvi se konají také pravidelné sbírky jako Tříkrálová sbírka (pro potřeby Charity ČR, každý rok předem specifikované) a Svatopetrský halěr (výtěžek se ze všech zemí zasilá do papežského fondu, z něhož papež přispívá na pomoc obětem válek a přírodních katastrof, vystěhovaným osobám a migrantům, také nově vznikajícím diecézím, katolickým výchovným centrům, sirotkům genocid, válek nebo AIDS).

Z velkých organizací ostatních křesťanských církví je veřejnosti známá Adra Česká republika – adventistická nadace pro pomoc a rozvoj (zřízená Církví adventistů sedmého dne) či Diakonie Českobratrské církve evangelické.

Bližší informace o těchto organizacích lze najít na internetových stránkách. U většiny z nich je možné zapojit žáky do jejich sociálních aktivit. Taková zkušenost patří bezesporu k nejlepším formám výchovy k solidaritě, ke smyslu pro spravedlnost a spoluzodpovědnosti za mír ve světě i kolem nás.

VYBRANÉ OTÁZKY

V souvislosti s prosazováním spravedlnosti, mírem a válkou se často opakují tytéž náročné otázky. Vybrali jsme tři, k nimž uvádíme alespoň některé poznámky k orientaci při hledání odpovědí.

Jak může Bůh dopouštět války a nespravedlnost?

Často zmiňovaný argument proti smysluplnosti křesťanství poukazuje na představu milosrdného Boha, vzdáleného kdesi na nebi, který dopouští ve světě mnoho zla, a přestože je všemohoucí, nezasáhne. Mylnost tohoto výroku si ukážeme jednak na základě vyjasnění obrazu Boha v křesťanské tradici, jednak na základě pojetí lidské svobody.

Bůh, o kterém vypovídá Nový zákon, je Bohem vztahovým. Křesťanství nehovoří o jedné mocné bytosti, nýbrž o Nejsvětější Trojici. Křesťan tedy chápe Boha jako tajemství dokonalých vzájemných vztahů tří osob (nikoli tří bohů, ale osob Otce, Syna a Ducha svatého), a proto označuje Boha za „trojjediného“. Tento trojjediný Bůh ale nezůstává sám v sobě, neexistuje jenom sám pro sebe, ale daruje se. Jedním z Božích darů je stvoření, a to v nejširším slova smyslu. Křesťanství odmítá deistické pojetí Boha – hodináře, jenž se o svět už nezajímá. Bůh neustále do světa vstupuje, stále jej tvoří. Stvoření není skončeným aktem popsáním v prvních kapitolách Bible, ale kontinuálním procesem. Proto křesťané věří v konečnou obnovu světa, v „nové stvoření“, v němž se prosadí spravedlnost (viz výše kap. „Biblické obrazy míru“).

Člověk má jako jediný v celém stvoření možnost ničím neovlivněné, zcela svobodné volby. Křesťanská antropologie důsledně pracuje s pojmem „svobodná vůle“ jako s určující schopností člověka jako takového. Svobodné rozhodnutí ale mohou lidé učinit dobré i špatné. Bůh respektuje lidskou svobodu i v okamžicích, kdy se člověk rozhoduje nesprávně a páchá zlo. Právě v tom, že Bůh bere člověka, jeho volby i důsledky jeho rozhodnutí zcela vážně, tkví původ „dopuštění“ nespravedlností ve světě, což nijak neoslabuje Boží moc.

Více k tématu např. GROSS, W.; KUSCHEL, J. K. *Bůh a zlo*. Praha : Vyšehrad, 2005.

Náboženská nesnášenlivost a fundamentalismus jako příčina války

Náboženská nesnášenlivost a fundamentalismus se vyskytují sice ojediněle, ale tam, kde se rozrostou, působí mnoho zla. Příkladem může být občanská válka v Severním Irsku prezentovaná jako boj „protestantů“ a „katolíků“, nebo dlouhodobé náboženské války mezi Židy a Araby na Blízkém východě. Příčinou tohoto jevu je obvykle ideologizace filozofického nebo náboženského přístupu k životu a fanatické přimknutí se k ideologickému vůdci, který dokáže s lidmi manipulovat.

Náboženská nesnášenlivost se neslučuje s jednáním Ježíše Krista, proto ji křesťanské církve zásadně odmítají. Jaké řešení pro ukončení náboženských konfliktů nabízí křesťanství? Papež Benedikt XVI. to vyjádřil např. při své návštěvě Státu Izraele v roce 2009. Nejprve připomenul slova svého předchůdce, papeže Jana Pavla II.: „*Není míru bez spravedlnosti a spravedlnosti bez odpuštění.*“. Na ně pak navázal při návštěvě Betléma:

„(Bůh) narozením svého Syna zjevil příchod království lásky, Boží lásky, která se sklání, aby přinesla uzdravení a povznesení; lásky, která se zjevuje v ponížení a slabosti kříže, a přece vítězí slavným vzkříšením k novému životu. Kristus přinesl království, které není z tohoto světa, ale přece je schopné tento svět změnit, poněvadž má moc změnit srdce, osvětlit mysl a posílit vůli. ... betlémské poselství (nás) volá, abychom svědčili o vítězství Boží lásky nad nenávisť, sobectvím, strachem a záští, které paralyzují lidské vztahy a rozdělují lidi, kteří by spolu měli žít v jednotě; působí destrukce tam, kde by lidé měli stavět, a zoufalství tam, kde by měla kvést naděje.“

Ke konkrétním způsobům, jak svědčit, papež uvedl:

„Především neustálé obracení se ke Kristu, které se odráží nejen v našem jednání, ale také v usuzování: odvaha opustit neplodné a plané způsoby myšlení, jednání a reagování. Pak rozvoj mírumilovného způsobu myšlení založeného na spravedlnosti, na respektu k právům a povinnostem všech a na úsilí o spolupráci na obecném blahu. A konečně vytrvalost, vytrvalost v dobrém a v odmítání zla. (...)

Nade všechno dosvědčujte moc života, nového života, darovaného vzkříšeným Kristem; života, který může osvítit a proměnit i ty nejtemnější a nejvíce beznadějně lidské situace. Váš domov nepotřebuje pouze nové ekonomické a politické struktury, ale mnohem více, mohli bychom říci infrastruktury „duchovní“, schopné podnítit energii všech lidí dobré vůle ke službě výchovy, rozvoje a podpory obecného dobra. Máte lidské zdroje pro budování kultury pokoje a vzájemné úcty, které mohou zaručit lepší budoucnost vašim dětem.“
(Promluva je dostupná na www.cirkev.cz)

Lze současnou generaci dětí a mladých lidí vychovávat k míru?

Odborníci vedou diskuse o tom, nakolik je nejmladší generace ovlivňována ve svých postojích a jednání elektronickými hrami a scénami ve filmech, které jsou plně násilí. Jak motivovat žáky, kteří denně zabíjejí na svých počítačích nebo jiných elektronických zařízeních imaginární lidské a jiné bytosti, k zájmu o mír a spravedlnost?

Úkol to není snadný, ale je řešitelný. Ostatně cíle základního vzdělávání, jak je uvádí RVP v kap. 3.2, jej předpokládají a zařazení průřezových témat do RVP k tomu dává prostor. Nabídku metodických materiálů jsme se snažili doplnit o ty, jež najdete popsané dále.

Pro starší žáky považujeme za užitečné hovořit o důsledcích, které přináší válka pro sociální, ekonomickou a kulturní sféru země, která je jí postižena. Uvedme alespoň některé příklady:

Neoddiskutovatelné ničivé důsledky války se projevují ve všech oblastech lidské společnosti. V sociální sféře znamená válka nepřírozený zásah do generačního vývoje. Například ve Francii první světová válka zahubila tři generace Francouzů; ženy musely zastoupit chybějící mužské síly a děti dříve dospět. V současné době některé africké a asijské země řeší problém dětských vojáků a válečných utečenců.

Jednostranně protěžovaný válečný průmysl omezuje výkonnost terciálního sektoru. Spotřební zboží se stává nedostupným, tržní hospodářství v takovém prostředí přestává efektivně fungovat, což se může projevit přidělovým systémem, ale i hladomorem.

Pravdivost latinského přísloví „*Inter arma silent musae*. – *Ve válce múzy mlčí*.“ lze názorně vidět na likvidaci kulturního hmotného dědictví v zemích, kde se válčí, nedostatku intelektuální elity a problémech se zajišťováním vzdělání vůbec. Kupříkladu hlavní město Polska Varšava musela být po druhé světové válce fakticky znovu vybudováno z trosek.

SEZNAM POUŽITÝCH A DOPORUČENÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Seznam použitých pramenů a literatury

- DOUGLAS, J. *Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha : Návrat domů, 1996.
- Pentateuch* (Pět knih Mojžíšových). Kostelní Vydří : KNA, 2006.
- MARTINEK, Cyril. *Cesta k solidaritě*. Svitavy : Trinitas, 1998.
- FRANZEN, A.; FRÖHLICH, R. a SMÉKAL, B. *Malé dějiny církve*. 3., doplněné a rozšířené vydání. Kostelní Vydří : KNA, 2006.
- HANUŠ, Jiří. *Křesťanství a lidská práva*. Brno : CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2002.
- HOLUB, Tomáš. *Boj proti terorismu ve světle nauky o takzvané spravedlivé válce. Návrh kriteriologie*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2009.
- GROSS, W.; KUSCHEL, J. K. *Bůh a zlo*. Praha : Vyšehrad, 2005
- Sociální encykliky (1891 – 1991)*. Praha : Zvon, 1996.
- Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vyd. Kostelní Vydří : KNA, 2002.

Seznam rozšiřujících pramenů a literatury

- ARISTOTELES. *Etika Níkomachova*. Praha : Rezek, 2009.
- CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech. Rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. Praha : Svoboda, 1970.

METODICKÉ MATERIÁLY A POMŮCKY K TÉMATU
„MÍR A SPRAVEDLNOST“

Pro žáky 1. stupně ZŠ je určen **výběr her**, které podporují solidaritu, důvěru, zdravé sebepojetí, spolupráci, rozvoj sociálního citění, tolerance a řešení konfliktů mezi lidmi. Najdete je na vloženém CD pod názvem „Hry k tématu mír pro mladší žáky“.

Druhou pomůckou pro tuto věkovou skupinu je **příběh japonského děvčátka** Sasaki Sadako, která onemocněla v jedenácti letech leukémií na následky ozáření při výbuchu atomové bomby v Hirošimě v roce 1945. Pták jeřáb složený z papíru se stal symbolem její touhy po uzdravení a vůle lidí po zákazu používání atomových zbraní. Žáci se seznámí s příběhem, naučí se skládat papírového jeřába (mladší alespoň nakreslit) a přemýšlejí o tom, proč by se lidé neměli vzájemně zabíjet.

Série ukázkových hodin pro žáky 2. stupně ZŠ a SŠ je vytvořena tak, aby každá z nich nabízela jedno ucelené téma a zároveň aby témata na sebe navazovala. Žáci mají poznat různé aspekty tématu „Mír a spravedlnost“ v životě malé skupiny i v globálním měřítku. Jedná se o tato dílčí témata:

- **„Jak vznikají války“:** program řeší příčiny konfliktů mezi lidmi a možnosti jejich řešení. Scénář je přizpůsoben žákům 6. – 7. tříd, lze jej ale po příslušné úpravě využít pro mladší i starší žáky.
- **„Objevování významu míru pomocí symbolů“:** program nabízí několik variant. Můžete pracovat se symboly míru z různých tradic (holubice, podaná ruka, symbol hippies apod.); s obrazy míru z přírody nebo s biblickým textem, který podněcuje k uvažování o míru a spravedlnosti. Program lze částečně využít i pro žáky prvního stupně ZŠ.
- Program **„Chudoba a její formy ve světě“** představuje různé pohledy na chudobu. Nabízí prezentace s daty o chudobě ve světě a o Rozvojovém programu tisíciletí, který vznikl na půdě OSN. Žáci se seznámí i s obsahem a formami dobrovolnictví. Cílem programu je též motivovat žáky k aktivní spolupráci na některém díle bez nároku na odměnu či výhody.
- Program **„Historie Nobelovy ceny míru a osobnosti míru“** obsahuje tři dílčí témata: seznámení se se zakladatelem nadace a jeho úmysly; život a dílo dvou nositelů Nobelovy ceny míru: Matky Terezy a Juhammada Munuse z Bangladéše. Oba dva pomáhali chudým lidem vrátit důstojnost, která člověku náleží, i když každý k tomu zvolil jinou „cestu“. Žáci se seznámí s jejich příběhy a domýšlejí význam díla těchto osobností.

Jako pomůcka k uvedeným programům bylo vytvořeno několik powerpointových prezentací, které lze využít i samostatně:

- „Květiny – lidé – mír“ (motivační prezentace o rozmanitosti a vzájemné harmonii);
- „Mír a symboly míru“ (symboly z různých tradic, jejich výklad);
- „Chudoba – data“ (data týkající se světové chudoby; různé pohledy na chudobu a řešení tohoto problému“;
- „Rozvojové cíle tisíciletí“ (osm základních cílů při odstraňování chudoby ve světě – projekt podepsaný státy OSN, Švýcarskem a Vatikánem v roce 2000);
- „Nobelova cena míru“ (okolnosti jejího vzniku, historie a pravidla pro její udělování);
- „Nobelova cena míru – Matka Tereza“ (životopisná data a dílo);
- „Muhammad Junus“ (životopisná data a dílo).

ZEMĚ PRO ČLOVĚKA

Účelem této kapitoly a pomůcek, které byly vytvořeny pro výuku, je doplnit obsah environmentální výchovy o jiný pohled na svět. Tento „jiný pohled“ nabízí židovsko-křesťanská tradice na základě etiologie o stvoření světa Bohem. Jedná se celkem o dva texty, tzv. starší zprávu o stvoření a mladší zprávu o stvoření, které jsou umístěny hned na začátku Bible, v 1. a 2. kapitole knihy Genesis. Obě zprávy podávají výklad o smyslu a uspořádání světa, zejména se zabývají vztahy mezi Bohem, člověkem a světem.

Známejší je mladší zpráva o stvoření v sedmi dnech. Bývá považována často za pohádku, které nemá význam věnovat větší pozornost, protože to tak „stejně nemohlo být“. Biblický text je však více než vyprávění. Nese poselství pro lidi všech dob a týká se základů lidské existence. To je první důvod, proč se těmito texty zabýváme. Druhým důvodem je vyjasnit vztah mezi vědou a náboženským poznáním. Jedině tak lze otevřít žákům cestu k poznání, které sice není výsledkem empirických věd, ale pro život člověka má přinejmenším srovnatelný význam.

PROSTOR PRO ZAŘAZENÍ TÉMATU DO VÝUKY PODLE RVP

Souvislost tematiky „Země pro člověka“ s RVP – II. stupeň ZŠ

Jazyk a jazyková komunikace

- Český jazyk a literatura: způsoby literární interpretace – práce s časově a kulturně odlehlými texty

Člověk a společnost

- Dějepis: nejstarší starověké civilizace a jejich kulturní odkaz

Osobnostní a sociální výchova

- Hodnoty, postoje, praktická etika

Environmentální výchova

- Lidské aktivity a problémy životního prostředí

Souvislosti tematiky „Země pro člověka“ s RVP – střední školy

Jazyk a jazyková komunikace

- Český jazyk a literatura: Literární komunikace – interpretace textu, vývoj literatury v kontextu dobového myšlení, umění a kultury

Člověk a společnost

- Dějepis (starověk)

Člověk a příroda
<ul style="list-style-type: none"> • Obecná biologie – vznik a vývoj živých soustav; evoluce.
Osobnostní a sociální výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Morálka všedního dne
Environmentální výchova
<ul style="list-style-type: none"> • Člověk a životní prostředí

Tab. 4: Souvislost obsahu tématu „Země pro člověka“ se vzdělávacími oblastmi a obory Rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a pro gymnázia (i další střední školy)

VÝCHODISKA K TÉMATU

Jedním z předsudků, se kterými se ve společnosti setkáváme, je „nevědeckost“ náboženství. Dokládají to například diskuse o tom, zda je teologie vědou a zda patří teologické fakulty na naše univerzity. Ještě těžší pozici mají křesťané ve vztahu k přírodním vědám. Častý argument, že „církve upálila Galilea Galilei za jeho vědecké poznatky“ je mýtus, jehož vyvrácení historickými fakty je obtížné, pokud jim není nasloucháno. Pokud se ale člověku podaří přenést se přes tyto představy a zajímat se o vztah křesťanské víry a světa kolem nás, zejména toho materiálního, můžeme se dobrat k zajímavým námětům, které lze ve výuce úspěšně použít. Přispějeme tak k přípravě žáků k tomu, „aby se projevovali jako svěbytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti“, a to i směrem k životnímu prostředí, jak uvádí RVP v přehledu cílů základního vzdělávání (viz kap. 3.2).

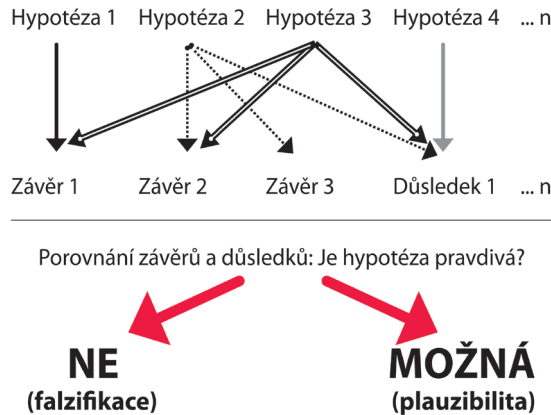
MOŽNOST POZNÁNÍ SVĚTA A ČLOVĚKA

Svět kolem nás je plný nevyřešených záhad. Lidé například objeví otisk kostry nějakého zvířete v kameni, zvláštní obrazce v poli či jinou nevysvětlitelnou zvláštnost a kladou otázky. Změní jejich objev naše poznání o světě? Poskytne odpovědi na dlouho nezodpovězené otázky? Kdo může dát odpověď? Pokoušejí se o to přírodní vědy; k některým problémům se vyjadřují i humanitní vědy a mezi nimi též teologie z pohledu víry. Možnost poznání světa a člověka k patří k oblastem, kde se odpovědi všech zmíněných věd mohou doplňovat. Pokusili jsme se o stručnou charakteristiku základních východisek pro tento postoj podle článku M. Lokajička.

Postup přírodních věd při hledání odpovědí na otázky

Úkolem vědců je objevené a dosud neznámé skutečnosti popsat na základě pozorování, změřit, provést s nimi různé experimenty (pokud to lze) a stanovit hypotézu,

neboli domněnku. Hypotézu stanoví na základě logického soudu či logické operace, a pak formulují závěr. Dalším krokem je ověřování pravdivosti vyslovené hypotézy. Takových hypotéz k řešení jednoho problému může být několik. Každá vede k určitým závěrům. Dojde-li k logickému rozporu hypotézy s některými zjištěnými nebo nově objevenými fakty, je hypotéza chybná a nepřijatelná (je falzifikována). Pokud hypotéza není falzifikována, je přijatelná (plauzibilní).

Obr. 2: Proces vědeckého poznání světa

Vědci si jsou však vědomi toho, že nebylo možné ověřit všechny důsledky jejich závěrů a že se mohou objevit nová fakta. Uvedme příklad:

Žáci se ve fyzice učí Eisteinovu teorii relativity. Poměrně nedávno (listopad 2011) se objevila v médiích senzační zpráva, že vědci z Evropské organizace pro jaderný výzkum (CERN) opakovanými pokusy zjistili, že neutrino jsou rychlejší než světlo. To by znamenalo, že se Albert Einstein mýlil. Zanedlouho po uveřejnění této zprávy se však objevila nová, která přiznávala technickou chybu při měření (únor 2012). Einsteinova teorie nebyla falzifikována.

Jaká je tedy poznatelnost světa vědeckým způsobem? Z uvedeného vyplývá, že žádné pozitivní tvrzení nemůžeme s jistotou označit za pravdivé. K plné pravdě se můžeme postupně blížit. Je proto na místě připustit názorovou pluralitu k různým jevům ve světě a nutnost tolerance k jinému názoru.

Poznání prostřednictvím křesťanské víry ze Zjevení

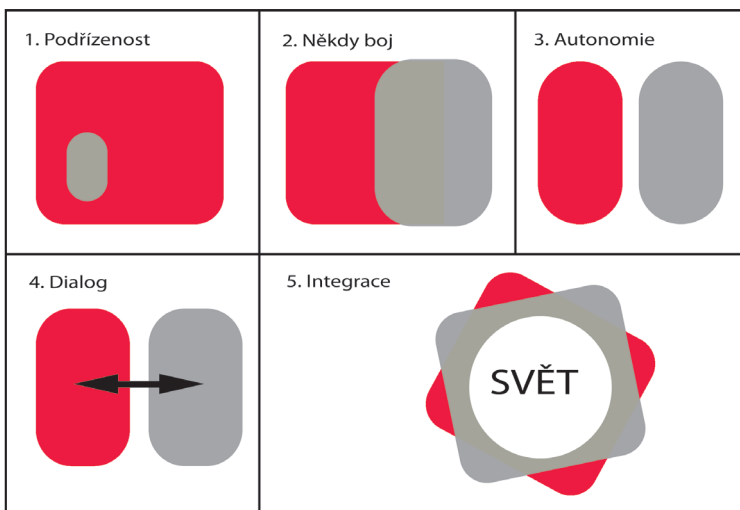
Monoteistická náboženství přijímají darované poznání od Boha – tzv. „Zjevení“ prostřednictvím víry. Přijatelnost tohoto poznání je postavena na nefalzifikované hypotéze, že existuje spirituální oblast, která přesahuje hmotný svět a člověk má na ní podíl.

Poznáváním Zjevení se zabývá teologie. Teologická tvrzení o Bohu lze falzifikovat pouze na základě logického sporu mezi nimi. Na tvrzení o člověku a o světě lze uplatnit falzifikační postup založený na schopnostech lidského rozumu. Pokud se ale nedospěje k jednoznačné falzifikaci, jsou příslušná tvrzení *plauzibilní*, tedy přijatelná stejně jako každá jiná nefalzifikovaná vědecká hypotéza.

Z toho vyplývá, že Boží Zjevení je přijatelným zdrojem poznání pravdy o člověku a o světě. Doplnuje vědecké poznání, protože počítá se spirituální dimenzí člověka. V rámci výše popsané nutnosti připustit názorovou pluralitu není důvod pro to, aby poznání ze Zjevení nebylo bráno vážně. Předmětem zkoumání ve výuce v oblasti náboženského poznání je svět a vztah člověka k němu.

Vztah mezi vědou a náboženstvím – historický vývoj

Moderní věda vznikla v lůně křesťanské kultury. Křesťanské náboženství svým pojetím Boha jako Stvořitele a člověka jako správce Bohem stvořeného světa umožnilo vznik moderní vědy (podrobněji ve WOODS, T. E. Jr.). Tento fakt a závěry z předchozí části by měly vytvořit předpoklad pro to, aby poznání ze Zjevení nebylo a priori odmítáno. Skutečnost je však taková, že v naší společnosti existují velké předsudky vůči náboženství a jeho schopnosti říci něco důležitého o světě člověku. Velký podíl na tom má marxistická ideologie, která zneužila období, kdy věda a náboženství stály proti sobě. Z části je to dáno i historickým vývojem vztahu mezi vědou a náboženstvím. Ten se utvářel během dějin v závislosti na stupni lidského poznání a prošel několika základními podobami, jak ukazuje obr. 3.

Obr. 3: Vývoj vztahu mezi vědou a náboženským poznáním v různých etapách dějin (jednotlivé přístupy nenásledovaly vždy v časové souslednosti, ale často se prolínaly)

Komentář k obrázku:

1. **Podřízenost vědy vůči náboženství:** období starověku a celého středověku. Teologie byla považována za královnu věd – určovala, co je správné poznání a co omyl: vědecký poznatek nemohl odporovat teologickému poznání. Křesťanství však vědu nebrzdilo, naopak jí poskytlo myšlenkový rámec, v němž se mohla rozvíjet.
2. **Konflikt mezi vědou a náboženstvím:** nebyl nikdy tak vyostřený, jak to prezentovali někteří autoři 19. století v duchu racionalismu. V konfliktech zpravidla nešlo o vědecký objev jako takový, ale spíše o filosofii, ze které vycházela jeho obhajoba. Například: G. Galilei útočil na aristotelickou filozofii, která byla pokládána za nutný předpoklad pro formulaci náboženských a morálních zákonů; Darwinovo pojetí života přerušilo aristotelickou spojitost mezi fyzickým a morálním řádem a tím z pohledu zástupců církve ohrozilo společenskou morálku; G. Bruno hlásal nadřazenost egyptského panteismu nad křesťanským náboženstvím.
3. **Oddělení vědy a náboženství:** přelom 19. a 20. století. Teologie a ostatní vědy vzájemně uznávají svoji svébytnost (odlišnost oborů a vlastních důkazů; hranice poznání). Přínosem je možnost pokojného rozvíjení poznání vlastními prostředky. Ochuzením bylo, že přestala plodná výměna myšlenek a argumentů, která v minulosti stimulovala k hledání hlubší a úplnější pravdy. Dalším negativním důsledkem byla ztráta kontaktu s postupujícím poznáním druhé strany. Nezřídka se objevoval ve společnosti názor, že teologie je iracionální, a proto nepatří na univerzity.
4. **Dialog mezi vědou a náboženstvím:** iniciativa vzešla ze strany věřících vědců. Roku 1936 byla papežem Piem XI. založena Papežská akademie věd, oficiální platforma pro dialog. V přípravných dokumentech pro druhý vatikánský koncil byla deklarována autonomie vědy a zájem o vzájemný dialog. Nejnovějším papežským dokumentem, který se věnuje vztahu mezi vědou a vírou, je encyklika *Fides et Ratio* (O vztazích mezi vírou a rozumem) vydaná roku 1998, v níž papež Jan Pavel II. vybízí teology a přírodovědce ke společnému hledání pravdy a k otázkám, které otevírají přístup k Božím tajemstvím.
5. **Integrace vědy a náboženství:** je cestou interdisciplinárního dialogu mezi vědci, který povede ke společnému nalézání úplnějšího a hlubšího pochopení světa a člověka. Věda může očistit náboženství od omylů a pověr, náboženství může očistit vědu od idolatrie a falešných absolutností. Věda i náboženství se mohou vzájemně uvádět do širšího světa, do světa, v němž mohou obě vzkvétat (podle papeže Jana Pavla II., 1987).

Podrobnější komentář k této problematice viz KRUMPOLC, s. 35 – 44. . Výňatky z tohoto článku jsou použity též v poznámkách k powerpointové prezentaci „Poznání světa a člověka“.

PŮVOD ZEMĚ – STVOŘITELSKÉ MÝTY

Autorem této kapitoly je Michal Capko

Dříve než se budeme podrobněji zabývat biblickými zprávami o stvoření, zmíníme se alespoň stručně o tzv. stvořitelských mýtech, které se vyskytují i v jiných náboženských tradicích.

Mýtus o stvoření je symbolickým vyjádřením toho, kde má svět počátek, jak vznikli první lidé a jak osídlili svět. Stvořitelské mýty se vyvinuly v ústních tradicích a jsou **základním druhem mýtu** v kulturách různých národů.

Funkce stvořitelského mýtu

Stvořitelské mýty jsou ve společnostech, kde byly a jsou vyprávěny, považovány za **základní pravdy**, neboť vyjadřují pohled na svět metaforickým, symbolickým a někdy i historickým způsobem. Obvykle jsou považovány za kosmologické (tzn. vysvětlující svět jako celek, tedy jeho vznik, vývoj i možnou budoucnost) či kosmogonické (vysvětlující vznik světa ze stavu chaosu nebo stavu amorfního, tj. beztvářého). Mýty se často považují za posvátné a lze je nalézt v téměř všech známých náboženských tradicích.

Společným prvkem stvořitelských mýtů je například skutečnost, že se jedná o příběhy, kde vystupují bohové jako bytosti podobné lidem, lidé, zvířata a další bytosti. Děj tohoto příběhu se odehrává v blíže neurčené minulosti (historik náboženství Mircea Eliade to nazval latinským termínem *in illo tempore – v onom čase.*) Jde v podstatě o stav ahistorický, od kterého se vše odvíjí (v jistém smyslu „před počátkem dějin“, či ve „*zlatém věku*“, tj. v ideálním stavu společnosti na počátku dějin, kde nebylo násilí, lidé vzájemně spolupracovali, nestárlí a nesužovaly je nemoci ani jiné nebezpečí). Tento ideální stav poskytuje **vzor k jednání** (člověk má napodobovat božské vzory či archetypy zejména v rituálech). Všechny mýty o stvoření také, často s hlubokým náboženským významem, zodpovídají otázky sdílené společnostmi. Jsou výkladem světa a návodem, jak v něm žít.

Klasifikace stvořitelských mýtů

Jelikož mýtů o stvoření je mnoho, řada badatelů, kteří se jimi zabývají, řeší otázku, jak je třídit. Existuje více vyhovujících hledisek a záleží na tom, v jakém konkrétním kontextu jsou mýty zkoumány. Uvedme několik příkladů třídění:

1. třídění typologické (podle typů mýtů)

Zabývali se jimi Mircea Eliade a jeho žák Charles H. Long v rámci metody tzv. totální komparace, která bývá ale kritizována pro ignorování geneticko-příbuzenských a jiných kontextů.

Typy stvořitelských mýtů:

- *ex nihilo* (z ničeho);
- *poovní z chaosu* (na počátku je chaos a z něj se vynoří bohové, kteří ustanoví řád);
- *zemský potápěč* (potopení se pro kus hroudy – země, a její vynesení nad hladinu);
- *božský rodič* (božstvo porodí svět či první lidi).

2. třídění genetické (podle příbuznosti kultur)

Jedná se např. o mýty semitské, indoevropské, oceánské, drávidské, turko-mongolské apod.), kdy se podle jazykové (srovnávací jazykověda), rodové (archeogenetika) či kulturní příbuznosti srovnávají mýty pospolitostí, u kterých se předpokládá společný základ, s tou výhradou, že občasná výpůjčka z geograficky blízkých, avšak nepříbuzných kultur se musí analyzovat jiným způsobem.

3. třídění geografické (podle místa vzniku)

Jedná se o mýty evropské, mýty asijské, mýty africké, mýty Předního východu apod. bez ohledu na genetickou příbuznost či nepříbuznost.

4. jiné

Stručný přehled mýtů podle geografického členění je zpracován v dokumentu, který najdete na vloženém CD pod názvem „**Stvořitelské mýty – základní přehled**“. Pro výukové účely jsme z uvedeného výčtu vybrali devět nejznámějších mýtů, které jsou stručně představeny v powerpointové prezentaci „**Stvořitelské mýty**“, jež je součástí metodiky pro práci s těmito texty.

BIBLICKÉ ZPRÁVY O STVOŘENÍ

Biblický text o stvoření světa Bohem Stvořitelem řadí religionisté mezi stvořitelské mýty, teologové jej však považují za součást biblických pradějin, které jsou chápány jako tzv. etiologická vyprávění. *Etiologie* je slovo odvozené od řeckého slova *aitia*, tj. příčina. Je to způsob, jak vyložit určitou skutečnost, a to tak, že vyprávím o příčině té skutečnosti, o jejím původu. Nejedná se přitom o vědecké vyprávění, ale spíše obrazné. Všechny jeho detaily mají obrazný význam. Jejich prostřednictvím se vyjadřuje podstata něčeho důležitého. Cílem těchto vyprávění je dobrat se jádra lidské existence.

Význam biblických pradějin

Biblické pradějiny (tj. Gn 1 – 11) vyprávějí o skutečnostech, které se sice historie podstatně týkají, ale zároveň se prakticky vymykají možnosti datování a lokalizování. Mají výlučně náboženský charakter.

Text biblických pradějin nebyl prvním textem Bible, který by byl napsán. Vznikl v prostředí izraelského národa, který nejprve psal o své zkušenosti s Bohem. Teprve později se zabýval tím, co bylo před počátkem jeho dějin (před Abrahámem). Do biblických pradějin jsou tedy projektovány pozdější zkušenosti. Jejich autor chce říci, že to, co se v nich děje s jedním člověkem, má význam pro celé lidstvo. Proto jsou biblické pradějiny a tedy i příběhy o stvoření nutným úvodem k celému Písmu.

Biblické texty o stvoření světa

Již jsme se zmínili o tom, že v První knize Mojžíšově (Genesis) najdeme dvě zprávy o stvoření. Znamější je ta mladší, která vznikla až po návratu Židů z babylonského zajetí (tj. v 6. a 5. stol. př. Kr.). Tato zpráva je všeobecně známá. Používá vyprávění o stvoření světa v sedmi dnech (Gn 1,1-31). Vypovídá o tom, že vše, co Bůh stvořil, bylo dobré (podrobněji viz metodika pro žáky 2. stupně ZŠ) a Bůh dal svému stvoření určitý řád („Bůh řekl...“). Člověk je na vrcholu stvořeného řádu, k němu směřuje celé vyprávění. Může vstupovat do kontaktu s Bohem, má na zemi vládnout jeho dílu a zachovávat sedmý den, který je požehnaný a posvěcený.

Druhá zpráva o stvoření v Gn 2,4b-25 je starší. Začíná stvořením člověka a jeho usazením v zahradě (Gn 2,8). Vše ostatní Bůh tvoří pro člověka. Člověk byl hojně obdarován a také mu byl svěřen úkol, aby zemi obdělával a chránil (Gn2, 15). K podstatě lidského života patří i tvořivá činnost, úkol přetvářet a uchovávat svět. Autor této zprávy se tedy zaměřuje více na postavení člověka ve světě. V této zprávě najdeme též pasáž o stvoření ženy a o jejím postavení vůči muži – oba jsou jedním tělem a vzájemně se doplňují. Člověk je tvorem společenským. Člověk chválí stvoření ženy, má z ní radost. Bůh ji nestvořil ze země, nýbrž z těla živého člověka. Další důležitou výpovědí je, že člověk byl stvořen k Božímu obrazu – v tom je základ jeho důstojnosti (odlišení od živočišné říše), posvátné hodnoty jeho života a také schopnosti vytvářet vztahy.

Každý detail v těchto zprávách má důležitou symbolickou výpověď (podrobněji viz doporučená literatura). Při poznávání identity člověka a jeho vztahu ke světu je třeba vzít v úvahu obě zprávy.

Zprávy o stvoření nejsou jedinými biblickými perikopami na toto téma. Zajímavé srovnání může poskytnout i četba dalších textů:

- Žalm 104: Chvála Boha Stvořitele
- Jb 38, 4-41: Hospodinova řeč Jobovi
- Př 8, 22-31: O moudrosti od počátku

Důsledky poselství biblických textů o stvoření

Porozumění poselství těchto zpráv má důsledky pro mnoho oblastí lidského života. Uveďme alespoň některé z nich.

Ve výchově dětí:

- svět kolem nás je darem člověku: výchova k vděčnosti a k zodpovědnému chování k životnímu prostředí;
- výchova ke vnímání krásy, uspořádanosti a rozmanitosti světa;
- pozitivní pohled na člověka – člověk je v jádru dobrý; učíme se vidět dobro v druhém člověku;
- rozlišování rolí muže a ženy a vnímání jejich dalších odlišností (jejich popírání vede k sebedestrukci člověka);
- poznávání hierarchie živých tvorů: člověk je na jiné úrovni než zvíře, život člověka má přednost;
- respektování rytmu času: práce, odpočinek, slavení svátků.

V dialogu s mladými lidmi:

- komplementární vztah mezi vědou a vírou v náhledu na původ světa a postavení člověka v něm;
- péče člověka o svět, postoj ke globálním problémům;
- jedinečnost a krása každého člověka (sebepřijetí);
- úkol člověka: objevování svých schopností, volba povolání, vytváření příležitostí ke službě přiměřené darům a schopnostem člověka;
- zodpovědnost za vlastní život, přijetí svých hranic;
- vztah k životu druhého člověka (úcta, ochrana);
- svoboda člověka (její správné chápání: k čemu je určena? kde má hranice?);
- člověk jako muž a žena, dar sexuality, jeho krása a zodpovědnost za jeho užívání, smysl plodnosti;
- výchova k životu ve společnosti, mezilidské vztahy;
- výchova k rasové snášenlivosti – uznání stejné důstojnosti všech lidí;
- výchova k dobrovolné solidaritě, k vnímání nespravedlnosti v globálním světě;
- vztah člověka ke zvířatům;
- postoj k okultismu (vyvolávání duchů, magie, horoskopy).

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

Seznam použitých pramenů a literatury

O komplementaritě náboženského a vědeckého poznání:

LOKAJÍČEK, M. V. K poznávání pravdy o světě a člověku, in *Teologické texty*, 3, 2006, s. 132–134.

KRUMPOLC, E. Vztah mezi vědou a náboženstvím a jeho dějinné proměny, in *Studia theologica*, 8, 2002, s. 35–44.

JAN PAVEL II. *Encyklika o vztahu mezi vírou a rozumem Fides et Ratio* (ze dne 14. 9. 1998). Praha : Zvon, 1999.

O stvořitelských mýtech:

DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter. *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha : Vyšehrad 2007.

GRAVES, Robert. *Řecké mýty*. přeložil Jiří Hanuš. Praha : Československý spisovatel, 2010.

HELLER, Jan. *Starověká náboženství. Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. Praha : Verbum, 2010.

HORNUNG, Erik. *Tajemný Egypt. Kořeny hermetické moudrosti*. přeložil Allan Plzák. Praha : Ladislav Horáček – Paseka, 2002.

CHMELENSKÝ, Michal. *Téma Stvoření jako součást Šabatové liturgie*. nepublikovaná diplomová práce. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2010.

KALANDRA, Závaš. *České pohanství. II. díl – Osudy bohů*. Praha : Dauphin, 2002.

McEVILLEY, Thomas. *The Shape of Ancient Thought. Comparative Studies in Greek and Indian Philosophies*. New York : Allworth Press, 2002.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7. – 10. století). Tři studie ke „Starým pověstem českým“*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

<http://en.wikipedia.org>

<http://cs.wikipedia.org>

<http://www.starovekyegypt.net>

O biblických zprávách o stvoření:

Pentateuch. Český katolický překlad. Kostelní Vydří : KNA, 2006, s. 40–43.

Genesis. 1. svazek z řady Komentáře k Starému zákonu. Trnava : Dobrá kniha, 2008;

HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. Praha : Kalich, 2008;

ZENGER, Erich. *Einführung in das Alte Testament*. 5. gründlich überarbeite und erweiterte Aufl. Stuttgart : Kohlhammer, 2004.

Seznam doporučených pramenů a literatury

Z produkce České televize doporučujeme seriál „Tančící skály“, jehož scénáristou a průvodcem je oblíbený křesťanský autor **Marek Orko Vácha**. Jednotlivé díly si lze prohlédnout na www.ceskatelevize.cz v archivu pořadů. M. Vácha vydal stejnojmennou knížku a další tituly v nakladatelství Cesta. Jejich aktuální seznam najdete např. i na cz.wikipedia.org. Na internetových stránkách www.orko.cz zveřejňuje tentýž autor své práce, většinou powerpointové prezentace. K našemu tématu je najdete v rubrice „Křesťanství a enviromentální výchova“.

Druhým vyhledávaným křesťanským přírodovědcem je astronom a astrofyzik **Jiří Grygar**. Je mj. autorem a průvodcem televizního pořadu „Okna vesmíru dokořán“. V roce 2001 vydal knihu s názvem „O vědě a víře“ (Karmelitánské nakladatelství). Jeho články na toto téma najdete na stránkách: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Jiri-Grygar-veda-a-vira.html>. Osobní stránky vědce: <http://www.astro.cz/~grygar/>.

METODICKÉ MATERIÁLY A POMŮCKY

K tématu „Země pro člověka“ najdete na přiloženém CD tři materiály pro učitele a žáky středních škol:

- V powerpointové prezentaci „**Poznání světa a člověka**“ je zpracován obrazový doprovod ke kapitolám „Poznání prostřednictvím křesťanské víry ze Zjevení“ a „Vztah mezi vědou a náboženstvím – historický vývoj“. V poznámkách k prezentaci jsou citovány některé výňatky z výchozích článků M. Lokajička a E. Krumpolce.
- Powerpointová prezentace „**Přírodní vědy a jejich rozvoj v církvi**“ uvádí několik příkladů křesťanských vědců, kteří prosluli v přírodních vědách. Prezentace je rozdělena do kapitol: Univerzity od 12. století; Přírodní vědy od doby renesance; Vědecká činnost jezuitů v 17. a 18. století; Někteří vědci novověku od 19. století. Účelem této prezentace je doplnit žákům pohled na význam křesťanského přístupu ke světu pro rozvoj přírodních věd.
- Powerpointová prezentace „**Stvořitelské mýty**“ představuje výběr devíti z nich. Pro učitele jsme na CD umístili i rozsáhlejší přehled stvořitelských mýtů podle jejich geografického třídění.

Ukázkové hodiny jsou určeny pro všechny věkové stupně. Vybrali jsme pro ně tato témata:

- „**Legenda o sv. Františkovi a vlkovi**“: program je určen žákům 1. stupně. Žáci se seznámí s životním příběhem sv. Františka, patrona ochránců přírody. Na základě legendy pak přemýšlejí o postavení člověka v přírodě. Program je příspěvkem k rozvíjení všímavosti žáků vůči potřebám okolního světa.

- **„Země pro člověka“**: program pro žáky 2. stupně. Žáci se nejprve krátce seznámí s některými teoriemi o vzniku světa a poté budou pracovat s textem první biblické zprávy o stvoření v sedmi dnech a objevovat její poselství na základě rozboru textu. Seznámí se tak i s obrazným jazykem Bible, který hojně užívá symbolů.
- **„Stvoření světa v mýtech a podle Bible“**: program pro žáky středních škol, ve kterém se seznámí s vybranými stvořitelskými mýty podle předem zadaných otázek. V závěru žáci porovnají výpověď stvořitelských mýtů a vlastního názoru s druhou biblickou zprávou o stvoření.

VYBRANÁ TÉMATA Z DĚJIN KŘESŤANSTVÍ

Autorem kapitoly je Mgr. Jan Sodomka

Křesťanství je integrální součástí vývoje evropské společnosti. Chceme-li tedy poznat křesťanské kořeny, tradice a jeho přínos pro společnost, je třeba ho zasadit do širšího historického kontextu. Práce s historickými tématy z dějin křesťanství a církve vede k uvědomění si souvislostí v minulosti, která nám pomáhá dostatečně porozumět aktuálnímu vývoji naší společnosti.

Seminář nazvaný „Vybraná témata z dějin křesťanství“ je koncipován jako výběr témat z oblasti křesťanství od jeho počátku až do současnosti. V tomto semináři není možné postihnout všechna témata, a to zvláště proto, že dějiny křesťanství jsou nedílnou součástí vývoje evropské kultury již přes dva tisíce let a podrobné seznámení s nimi svým rozsahem přesahuje možnosti semináře. Proto byla zvolena taková průřezová témata, která přibližují důležité historicko-spoolečenské události vývoje křesťanství v jednotlivých obdobích dějin. Témata jsou volena chronologicky od křesťanských počátků v 1. století našeho letopočtu až do 20. století po období vlády komunistického totalitního režimu v Československu.

První téma se bude zabývat proměnami postavení křesťanů v Římské říši v 1. až 4. století, druhé téma nám přiblíží christianizaci Evropy v raném středověku. Další dvě témata z období středověku se budou věnovat středověké herezi a snahám o její překonání, inkvizici a cenzuře. Následujícím tématem představíme katolickou církev za Rakouska Uherska, souvislosti spojené s církevním majetkem a církevní odlukou z historického pohledu. Z novodobých dějin se budeme zabývat církví v moderní společnosti a změnami, které přinesly koncily v 19. a 20. století. Poslední téma nám přiblíží katolickou církev za dob vlády komunistického režimu.

Text příručky je stručným obsahem celého semináře a slouží jako osnova. V rámci semináře budou účastníci seznámeni s prameny k jednotlivým tématům a bude jim nabídnuto několik způsobů pro práci ve výuce s danými tématy.

ZMĚNY POSTAVENÍ KŘESŤANŮ V ŘÍMSKÉ ŘÍŠI V 1. AŽ 4. STOL.

V raných dějinách ohrožovala křesťanství v zásadě dvě nebezpečí:

- vnitřní – hereze
- vnější – pronásledování

PRVOTNÍ CÍRKEV – TŘI OBDOBÍ

1. židokřesťanské se středem v Jeruzalémě
2. přechod od židovství k pohanokřesťanství (z nežidů); např. v Antiochii (Sýrie)
3. misie sv. Pavla

RANÉ KŘESŤANSTVÍ

- dynamický nárůst křesťanství umožněn jednotným prostorem Římské říše;
- Východní část říše: křesťanství rozšířeno ve městech i na venkově např. Mezopotámie, Egypt (kolem r. 200 zde existovalo asi 100 biskupství; hlavním centrem Alexandrie), severní Afrika (Kartago, Numidie);
- Západní část říše: křesťanství rozšířeno téměř výlučně v městských centrech;
 - Řím – kolem r. 250 několik desítek tisíc křesťanů,
 - Galie – Marseille – křesťané už v 1. stol,
 - Britanie – doložena existence několika biskupství r. 314.

PRONÁSLEDOVÁNÍ KŘESŤANŮ

Příčiny

- pověry a předsudky ze strany prostého lidu – křesťané žili v ústraní, což vyvolávalo různé spekulace a pomluvy o jejich způsobu života, liturgii atd.;
- odpor mas k menšině, která žije jinak (mravněji, ideálněji) – pronásledování ze strany lůzy;
- křesťané odmítali jiné kultury – také státní kult císaře; křesťané uznávali stát, dodržovali zákony, modlili se za císaře, pouze odmítali účast na státním kultu.

Průběh

- 1. období do r. 100 – křesťanství spojováno se židovstvím; stát křesťanství trpěl nebo ingoroval; pronásledování v období vlády dvou císařů:
 - Nero (54 – 68) pronásledoval křesťany na základě své osobní zvrácenosti, bez právního podkladu; r. 64 – založil požár Říma a obvinil z něj křesťany;
 - Domicián (81 – 96);
- 2. období do r. 250 – křesťané označováni jako nepřátelé lidu i státu; je trestné být křesťanem (Septimus Severus r. 202 – zákaz přestoupení ke křesťanství);

- 3. období do r. 313 – systematické pronásledování všech vrstev křesťanského obyvatelstva – hlavně Decius (249 – 251); Deciovy zákony proti křesťanům – množství odpadlíků od křesťanství; až od Decia má pronásledování legislativní základ;
- Valerián od r. 257 systematicky vyhlazoval křesťany (nejprve klérus – mučednická smrt např. Cypriána, papeže Sixta II.);
- Diokleciánovo pronásledování křesťanů – zahájeno r. 303; nejkrutější ze všech; boření kostelů, pálení knih... ; původcem asi Galerius (zástupce císaře) – reforma císařství – potírání odpůrců státního kultu; na Západě nebylo v této době pronásledování tak intenzivní jako na Východě; roku 311 Galerius zlomen těžkou nemocí ukončil pronásledování.

MILÁNSKÝ EDIKT

- Galerius poté, co vážně onemocní, vydává roku 311 toleranční edikt, kde dává křesťanství právo na existenci;
- císař Konstantin roku 313 – Milánský edikt: zrovnoprávnění křesťanství v celé římské říši; osvobodil kleriky od řady povinností; zrušil trest smrti ukřižováním; nařídil svěcení neděle; zakázal haruspicie (věštby z vnitřností zvířat) a některé výstřední erotické kultury; zahájil stavby kostelů (Lateránská bazilika; bazilika sv. Petra v Římě, bazilika nad Božím hrobem v Jeruzalémě).

KONSTANTINOVÍ NÁSLEDNÍCI

- až jeho synové a nástupci zavírali pohanské chrámy a rušili kultury;
- za císaře Juliána Apostaty 361 – 363 krátký návrat k pohanství;
- roku 380 císařové Gratián na Západě a Theodosius Veliký na Východě vyhlásili křesťanství za jediné oprávněné náboženství v Římské říši.

MIMOEVANGELNÍ PRAMENY DOKLÁDAJÍCÍ POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ A HISTORICKOU OSOBU JEŽÍŠE KRISTA:

- Plinius ml., dopis císaři Trajánovi (z roku 112/113)
- Tacitus – Letopisy XV, 44. (z roku 117)
- Suetonius – Vita Claudii, 25 (z roku 120)
- Josephus Flavius – Antiquitates XVIII, 5, 2 XX, 9, 1 (z roku 93/94)

Doporučená literatura a další zdroje

BURIAN, J. *Římské imperium*. Praha : Svoboda, 1994.

CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký*. Praha : Vyšehrad, 2004.

ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve IV. století*.

Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1983.

FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : KNA, 2006.

KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I. a II.* Praha : Vyšehrad, 2009, 2011.

RÜPKE, J. *Náboženství Římanů*. Praha : Vyšehrad, 2007.

HAZLETT, I. *Rané křesťanství: Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.

Internet Christian Library – Guide to Early Church Documents:

<http://www.iclnet.org/>

Církevní dějiny – něm. a angl. verze: <http://catholic-church.org/ao/cathist2.html>

CHRISTIANIZACE EVROPY V RANÉM STŘEDOVĚKU

DOBOVÝ KONTEXT

- Západořímská říše – velký tlak nových národů vedoucí k jejímu zániku; stěhování národů, tlak Hunů na Germány (Atila – Bič Boží;...);
- v 5. století úpadek centrální moci; zakládání malých států;
- Řím zničen nejprve Vizigóty (Alarich; r. 410), poté Vandaly (r. 455); r. 452 zachránil Řím před Huny papež Lev Veliký;
- 476 – zánik Západořímské říše – císařové nedokázali ochránit Itálii a Řím, jejich úlohu přebírají papežové;
- 6. stol. – příchod nových národů – Slovanů.

CHRISTIANIZACE EVROPY

Západořímská říše byla pod vládou Germánů, kteří přijali arianismus od kmene Gótů (jejich biskupem byl Wulfila, který přeložil Bibli do germánského jazyka). Nejvýznamnějším panovníkem byl ostrogótský král Theodorich Veliký (489 – 526); chtěl vytvořit jednotnou germánsko-ariánskou linii zaměřenou proti Římu. Jeho plány zhatil franký král Chlodvík, který přijal křest (asi r. 496), a tím jeden z germánských kmenů – Frankové – přijal křesťanství a přejal křesťansko-antickou tradici Říma; z tohoto spojení se zrodil fenomén Západní Evropy.

STŘEDNÍ A ZÁPADNÍ EVROPA

- 4. stol. – církev sídlí na Západě hlavně s Římany (resp. románskou populací) v založených a obývaných městech, venkov (germánský) zůstával dlouho pohanský;
- 5. stol. – jednotlivé germánské kmeny se postupně odvrací od arianismu a kloní se ke křesťanství, hlavní zásluhu mají silné osobnosti biskupů jako

sv. Martin Tourský či Remigius z Remeše (pod jeho vlivem přechází koncem 5. stol. ke křesťanství 1. germánský kmen Frankové, král Chlodvík s rodinou a cca 2 000 dvořanů);

- koncem 6. stol. přijímají křesťanství Langobardi v severní Itálii;
- intenzivnější působení biskupů a kněží možné nejprve jen na obyvatele měst a vyšší společenské vrstvy, zvyky a představy venkovanů zůstávají pohanské, pojí se s křesťanstvím a působí podivnou symbiózu; trvalo celá staletí, než se lidé na venkově opravdu stali křesťany.

BRITÁNIE

- v Británii působí skupina asi 40 mnichů (v čele sv. Augustin z Canterbury) poslaných papežem Řehořem I. Velikým – úspěšná christianizace;
- existence významných klášterů – Malmesbury, Wearmouth, Jarow (Beda Venerabilis – významný historik přelomu 7. a 8. stol.);
- vznikla anglosaská misie k příbuzným národům (Sasko, Frýsko) zaměřená spíše na vládnoucí vrstvy (na rozdíl od iroskotské zaměřené široce na venkovský lid).

IRSKO

- počátek christianizace Irska r. 432, ačkoli se sem křesťanství dostalo už před r. 400;
- hlavní zásluhu na christianizaci má sv. Patrik (385 – 461); obrovský úspěch; do konce jeho života bylo celé Irsko křesťanské a vydalo nevídané plody v šíření křesťanství v Evropě;
- církevní organizace spojena s hustou sítí klášterů, jež byly duchovními a kulturními centry; hlavními představiteli církevní organizace byli opati (biskupové byli nositeli pouze duchovních funkcí, nikoli administrativních úřadů);
- velká popularita mnišství; obrovské nadšení pro křesťanství, mnoho světců a vzdělaných mnichů (Irsko bylo nazýváno Ostrovem světců a učenců);
- vysoká mravní a duchovní úroveň duchovenstva; ta byla přenášena i na evropskou pevninu a zlepšovala úroveň tamního kléru – zavádění mnišských způsobů života do života kněží – breviář, celibát; z Irska přešla do západního křesťanstva tradice ušní zpovědi (individuální, časté a s okamžitým rozhřešením);
- mniši překládali a prepisovali filosofické a teologické spisy, vznikají vynikající iluminované kodexy (např. Book of Kells);
- rozkvět irského křesťanství trval do poloviny 8. stol.;
- posvátné putování pro Krista – christianizace Evropy; při putování zakládali kláštery.

KOLUMBÁN MLADŠÍ (530 – 615)

- r. 590 se z Irska vydává do Evropy s 12 druhy – vzorem je mu Kristus a apoštolové; působí v Bretani, Galii, Burgundsku; zakládá řadu klášterů a sepisuje jim pravidla života; kritizuje nemravný život na francském dvoře a musí prchnout – působí u Bodamského jezera, v Bregenzu, v severní Itálii (zakládá proslulý klášter Bobbio).

SV. BONIFÁC (WINFRIED)

- patron Německa; přijal křesťanství od anglosaských misionářů;
- r. 719 dostává povolení od papeže k misijní činnosti.

SKOTSKO

- v 6. století misionáři z Irska (sv. Kolumbán) – centrum klášter Iona – spojení irských a skotských mnichů v tzv. iroskotskou misii, jež šířila křesťanství po celé Evropě, včetně našeho území.

BYZANTSKÉ MISIE KE SLOVANŮM – CYRILOMETODĚJSKÁ MISIE

- do střední Evropy přichází nejprve latinská christianizace – působí zde iroskotská misie (Modrá u Velehradu) a misie z oblasti Bavorska (Pasov, Řezno...) – malý úspěch christianizace;
- velkomoravský kníže Rastislav žádá neúspěšně římského papeže Mikuláše I. o poslání misionářů; poté se obrací na byzantského císaře Michala, ten posílá Cyrila a Metoděje, dva vynikající učence i organizátory se zkušenostmi s misijní prací;
- vytvořili písmo (hlaholice), jež odpovídalo potřebám slovanského jazyka;
- vedle vlastního hlásání evangelia i vzdělávací činnost;
- překlad Písma svatého do staroslověnštiny, předzpěv k Písmu svatému – Proglas, unikátní literární památka;
- sepsali „Zákon súdný lidem“ – právní kodex;
- spory s bavorskými misionáři – nařčení z odchýlení od ortodoxie; nutnost obhajoby v Římě; zde papež Hadrián II. schvaluje slovanskou bohoslužbu (r. 869), na Moravu se vrací jen Metoděj, Cyril zůstává a umírá v klášteře;
- Hadrián II. vydává bulu Gloria in excelsis Deo – souhlas se slovanskou liturgií;
- po smrti Metodějově (r. 885) kníže Svatopluk vyhání jeho žáky (Gorazd, Kliment, Sáva); odcházejí na Balkán k Ochridskému jezeru a na Kyjevskou Rus; Svatopluk odmítá slovanskou liturgii.

Doporučená literatura

DAWSON, Ch. *Zrození Evropy*. Praha : Vyšehrad, 1994.

BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Frankové a Evropa*. Praha : Vyšehrad, 2009.

BEDA CTHODNÝ. *Církevní dějiny národa Anglů*. Praha : Argo, 2008.

FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : KNA, 2006.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1993.

HEREZE VE STŘEDOVĚKU A SNAHY O JEJÍ PŘEKONÁNÍ

Hereze a hrůza, kterou vyvolávala, jsou s historií církve úzce spojeny. To proto, že už Ježíš varoval své učedníky před falešnými proroky – jsou to tedy původně ryze náboženské důvody, obava o spásu duše, strach z odchýlení se od Kristovy nauky, které vyvolávají strach z hereze.

Hereze se rodí spolu s křesťanstvím: biblické doklady a použití slova hereze v Novém zákoně: např. 1 K 2,18 n, Tt 3,10-11.

Středověké hereze se inspirují v herezích prvních staletí křesťanství:

- **arianismus** popírá božství Ježíše Krista, odděluje Logos od Boha, říká, že není věčný, všemohoucí a je podstatou rozdílný;
- **gnosticismus** se snaží spojit křesťanskou víru s pohanskými názory; směš řecké filosofie a orientálních mystérií; určeno pro uzavřený okruh zasvěcenců; boj říše světla proti říši tmy (zlý princip proti dobrému);
- **manicheismus** (perská gnoze) je strohý dualismus; dobrý bůh říše světla versus zlý bůh říše temna; cíl: vymanění člověka z hmoty → asketický způsob života;
- **monofyzitismus** mluví o jediné božsko-lidské přirozenosti v Ježíši Kristu, ale lidská se v božské ztrácí.

TYOLOGIE HEREZÍ

– hlavní rysy, hlavní hereze středověku, živné podmínky herezí

- Hereze – **trvalý** odpor vůči učení církve, **bludem** se stává hereze poté, co její vyznavač po odhalení tvrdošijně odmítá uposlechnout a odvolat. Pro působení a rozvoj hereze vytvářela zásadním způsobem podmínky také situace ekonomická, společenská a politická (sociální napětí, odpor proti centralistickým tendencím panovníka, národnostní aspekt).
- Hlavní bludy středověké hereze: neplatnost křtu dětí, zavrhování náboženských symbolů (např. kříže), odmítání eucharistie, zavrhování modliteb za mrtvé, odmítání manželství, peněz, tělesné práce.

Několik typů herezí:

- dualistické hereze – např. kataři;
- hereze volající po návratu k ideálům prvotního křesťanstva (např. valdenští);
- hereze vycházející z chiliasmu a mylných eschatologických názorů.

STŘEDOVĚKÁ HERIZE A INKVIZICE

- do doby Inocence III. nevěděla církev jak na herezi reagovat – proto vládl spíš strach, násilí, lidové a spontánní reakce proti heretikům;
- kacír byl i revolucionářem, napadal základy křesťanské společnosti a ohrožoval existenci církve i státu; jejich nauky byly veskrze odsouzeníhodné; vyvstává otázka, zda se poslouží pravdě lépe láskou nebo tvrdostí – středověká odpověď, která převažovala i v novověku a nejen v katolické církvi (Luther i Kalvín) byla tvrdost;
- inkvizice z lat. *inquisitio* znamená činnost nikoli nějakou instituci či tribunál;
- od císaře Konstantina měla církev moc vyžadovat jednotu a žádala po světském rameni její trestání (ale neměla tuto moc stále a všude);
- III. lateránský koncil přijal tvrdá opatření proti heretikům (1179);
- aragonský král prohlásil Katary za nepřátele státu a nařídil jejich potírání (1197);
- po zavraždění papežského legáta vyslaného k albigenským (kataři) (1209) vyzval papež Inocenc III. ke křížové výpravě proti nim (tzv. Albigenská válka);
- Inocenc III. (1198 – 1216) – inkviziční řízení se změnilo na církevní procesní právo;
- 1231 ustavena Řehořem IX. papežská inkvizice – v širokém povědomí lidu se hereze přibližuje k čarodějnictví a magii (po roce 1300 téměř ztotožnění);
- Inocenc IV. (1243 – 1254) – zplnomocnění inkvizitorů k vynucení přiznání na mučidlech – prolito také mnoho nevinné krve, záplava krutosti a utrpení; často zneužíváno mocensky;
- Dominikán Bernard Gui (1261 – 1331) inkvizitor v toulouské diecézi sepsal své zkušenosti v příručce *Practica inquisitionis haereticae pravitatis* (inkviziční praxe kacířské nepravosti);
- inkviziční tribunály, tedy jakási instituce se objevuje až v 15. stol.; ani římská inkvizice založena 1542 Pavlem III. neměla universální působnost. Všechny tyto inkviziční soudy přestaly existovat v letech 1798 – 1820.

Doporučená literatura

- BRENONOVÁ, A. *Kataři*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
 FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : KNA, 2006.
 LAMBERT, M. *Středověká hereze*: Praha : Argo, 2000.
 MOLNÁR, A. *Valdenští*: Praha : Kalich, 1991.
 RYŠ, G. *Inkvizice*. Praha : Mladá fronta, 2004.

INKVIZICE A CENZURA

INKVIZICE JAKO SOUČÁST ČERNÉ LEGENDY DĚJIN CÍRKVE

- proměny vnímání inkvizice ve středověku a v moderní době.

PROBLEMATIKA KONTROLY MYŠLENÍ A CHOVÁNÍ V PŘEDMODERNÍ SPOLEČNOSTI

- principy fungování agrární společnosti;
- možnosti nábožensky nekonformního chování v tomto typu společnosti.

CÍRKEV, STÁT A SPOLEČNOST VE STŘEDOVĚKU

- vzájemné prolnutí, jeho výhody a limity;
- dynamické napětí mezi státem a církví;
- pluralita autorit středověké společnosti.

KŘESŤANSTVÍ A JEHO HERIZE

- dispozice křesťanství generovat hereze;
- způsoby řešení problémů s herezemi a jejich proměny v dějinách, problém s novými herezemi;
- charakteristika valdenství a katarství, mezi reformním proudem a kacířstvím existuje jen velmi těsná hranice, pokusy o zvládnutí herezí selhávají, motivy ke zřízení speciálního tribunálu k potírání hereze.

VZNIK PAPEŽSKÉ INKVIZICE V PRVNÍ POLOVINĚ 13. STOLETÍ

- slabiny prvních desetiletí, strukturální vady a chyby;
- osobnosti prvních inkvizitorů;
- způsob inkvizičního procesu, oznámení, čas milosti, proces samotný, možnosti obhajoby a odvolání, nasazení tortury a její limity, asistence advokátů;
- nejčastější tresty a penalizace, možnost vyhnout se trestu, otázky konfiskace majetku ve prospěch instituce, celková čísla obětí inkvizice;
- vnímání inkvizice ve středověku, její místo ve středověké společnosti, svatí inkvizitoři a jejich kult;

- pozdější vývoj inkvizice, obnovení římské inkvizice v 16. století.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY A DNEŠNÍ VÝKON INKVIZIČNÍCH MECHANISMŮ

- cenzura, její historický vývoj a potřeba, rozdíl mezi předběžnou a dodatečnou cenzurou;
- vznik kongregace posv. Indexu a vydávání soupisů zakázaných knih;
- důsledky indexování, možnost číst a držet zapovězené knihy;
- zrušení Indexu v roce 1967 a současná praxe kontroly publikování.

Doporučená literatura

RYŠ, G. *Inkvizice*. Praha : Mladá fronta, 2004.

JAMES B. G. *Inkvizice a středověká společnost. Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice : Verbum, 2008.

LAMBERT, M. *Středověká hereze*: Praha : Argo, 2000.

FRALEOVÁ, B. *Templáři*. Praha : Grada, 2009.

BRODRICK, J. *Robert Bellarmino. Kardinál a inkvizice*. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2007.

FELDMANN, Ch.; SPEE, F. *Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma, 2003.

KATOLICKÁ CÍRKEV V RAKOUSKU UHERSKU

KATOLICISMUS JAKO STÁTNÍ NÁBOŽENSTVÍ MONARCHIE

- toleranční patent Josefa II.;
- pozice církve ve školství a kontrola rodinného života.

VLIV MONARCHIE NA CÍRKEV

- jmenování biskupů, jejich dvojí loajalita a postoj k politice, zapojení církve do mocenských struktur;
- církve a patroni, vnitřní organizace církve, financování farností a církve;
- konkordát roku 1855 a jeho důsledky;
- církevní synody šedesátých let a jejich význam.

PROMĚNY MENTALITY 2. POLOVINY 19. STOLETÍ, ZTRÁTA POČTŮ VĚŘÍCÍCH A VLIVU NA SPOLEČNOST

- důvody a motivy opouštění církve, reakce církve na tyto fenomény;
- proces feminizace církve, přesun odpovědnosti za náboženský život rodiny do kompetence žen v rodině, důvody a dopady.

PROCES „DEMOKRATIZACE“ A „PLEBEIZACE“ KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA

- služba v církvi jako „sociální výtah“ pro talentované syny chudých rodin.

FENOMÉN ŽENSKÝCH ŘEHOVNÍCH KOMUNIT

- jejich vznik a masové rozšíření, důvody masivní expanze ženských kongregací;
- gigantické dílo v sociální, charitativní a školské oblasti.

CÍRKEV A SOCIÁLNÍ OTÁZKY DOBY

- církev není schopná nabídnout řešení sociálních konfliktů a konceptuální nástroj;
- jak by mohly dělnické vrstvy bojovat za svá sociální práva;
- církev dokáže více než kdokoli jiný konkrétně pomoci zmírnit dopady průmyslové revoluce, urbanizace a demografické exploze.

ATEISTICKÉ A ANTIKLERIKÁLNÍ PROUDY SPOLEČNOSTI

- první proticírkevní kampaně, jejich nositelé a dopady.

ZMĚNY V POLITICKÉ OBLASTI OD 70 LET 19. STOLETÍ

- rakouská vláda stále více odděluje stát od církve, nelibost církve nad tím, snaha co nejdéle držet status quo a posilovat institucionální pozice církve ve společnosti;
- narůstající rozpor mezi zákony daným postavením církve ve společnosti a stále větším odcizením mnoha lidí víře a církvi, donucování k přítomnosti na mši pro vojáky, učitele a další plodí militantní antiklerikalismus.

CÍSAŘ FRANTIŠEK JOSEF I.

- jeho veto na konkláve roku 1903;
- církev, stát a společnost na prahu světové války.

Doporučená literatura

PETRÁČEK, T. Církev a národ. Role kněží a církve v národním obrození, in: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Dobruška, 2009, s. 43–56.

ŠTAIF, J. *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu 1790 – 1900 I*. Praha : Univerzita Karlova, 1997.

PETRÁČEK, T. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: FILIP, A.; MUSIL, R. (eds.) *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870 – 1914*. Praha : 2006, s. 27–58.

CÍRKEV, MAJETEK, ODLUKA Z HISTORICKÉHO POHLEDU

KŘESŤANSTVÍ A MAJETEK

- evangelijní výpovědi, majetek a prvotní církev;
- obecné principy vztahu náboženství, náboženských organizací a majetku středověku;
- způsob materiálního zajištění středověké církve.

DONÁTOŘI A PATRONI

- odkazy, testamenty a fundace;
- práva fundátora na majetek jím založené instituce, boj za imunity a nezávislost církevních institucí;
- středověká města, financování špitálů a školství, žebravá bratrstva;
- pohled na majetek se mění, kritika bohatství církev, středověké diskuze o církevním majetku;
- františkáni a fraticelli.

FENOMÉN MNOHOOBROČNÍKŮ A JEHO PŘÍČINY

- Jan Hus sám mnohoobročníkem;
- kdo byli střídanci, otázka kněžského proletariátu ve středověku.

KONFISKACE A ZCIZOVÁNÍ CÍRKEVNÍHO MAJETKU

- husitství, reformace, dopady na společnost a církev;
- inkvizice a majetek, desátky a štolové poplatky;
- financování reformovaných církví.

OBNOVA KATOLICISMU PO BITVĚ NA BÍLÉ HOŘE

- jak se financovala církev, neexistence restitucí církevního majetku po Bílé hoře;
- fenomén Casa salis, chudé církevní instituce v baroku, vyjma některých klášterů a olomouckého biskupství.

VÝVOJ CÍRKEVNÍHO MAJETKU A JEHO SPRÁVY V DOBĚ JOSEFÍNSKÝCH REFORM A V 19. STOLETÍ

- pozemkové reformy po první a druhé světové válce, další úpravy financování církví a jejich duchovních;
- snaha vyřešit uspořádání poměru moci – modus vivendi.

KONCEPT ODLUKY CÍRKVE A STÁTU

- jeho vznik, příznivci a nepřátelé, postoj církev k odluce, jeho příčiny a motivace;

- „přátelská“ a „nepřátelská“ odluka – příklady odluky státu a církve v USA nebo ve Francii;
- Francie jako model konfliktního vztahu státu a církve, jeho kořeny a vyústění;
- fenomén konkordátu a mezistátních dohod, církevní stát, jeho výhody a slabiny.

FINANCOVÁNÍ CÍRKVÍ V RŮZNÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH

- Německo, Francie, USA;
- otázka konfiskace majetku komunistickým režimem, jeho dopady a současný stav;
- otázka restituce církevního majetku a dohoda o částečném navrácení;
- perspektivy vývoje vztahu církve a státu v zemích evropské unie.

Doporučená literatura

TRETERA Rajmund, J. *Církevní právo*. Praha, 1993;.

Kodex kanonického práva. Praha : Zvon, 1994.

TRETERA Rajmund, J. *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří : KNA, 2002.

HALAS, F. *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

PETRÁČEK, T. Fenomén krize v dějinách církve, in: *Krize a Kairos. Teologická perspektiva*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010, s. 95–110.

CÍRKEV A MODERNÍ SPOLEČNOST, KONCILY V NOVOVĚKU

PRVNÍ TRHLINY VZTAHU CÍRKVE A SPOLEČNOSTI V 18. STOLETÍ

- příčiny ztráty inovativní schopnosti křesťanství v novověku;
- osvícenství, jeho různé proudy a směry, objevení se radikálně protináboženských myšlenek, zemětřesení v Lisabonu a proces Galileo;
- zrušení jezuitského řádu.

FRANCOUZSKÁ REVOLUCE

- její průběh, první masivní pokus o dechristianizaci společnosti, důsledek v podobě zablokování vztahu církve k moderní společnosti a myšlenkám jako konceptu lidských práv, svoboda náboženství, vyznání, svědomí;
- církev jako opora všech restauračních režimů, obhajuje status quo, legitimistické postoje.

ABBÉ LAMMENAIS A NEÚSPĚŠNÝ POKUS O ZMĚNU PARADIGMATU CÍRKVE

- církev se má postavit do čela emancipačních snah evropských národu v oblasti národních aspirací, sociálních i politických a občanských;
- vznik časopisu Avenir roku 1830 a neúspěch pokusu.

PAPEŽ PIUS IX. JAKO VRCHOL „PIÁNSKÉ“ EPOCHY CÍRKEVNÍCH DĚJIN

- nesmiřitelný konfrontační kurz vůči moderně, sylabus omylů moderní doby;
- odsouzení originálních teologů jako Günther a Rosmini, návrat scholastiky.

PRVNÍ VATIKÁNSKÝ KONCIL

- jeho příprava a průběh;
- zápas o dogma papežské neomylnosti a papežský jurisdikční primát;
- Kulturkampf jako důsledek dogmatu o papežském primátu, Německo, Švýcarsko ale také Rakousko Uhersko.

ZÁNIK CÍRKEVNÍHO STÁTU A BOJ S NOVÝM ITALSKÝM STÁTEM

- trauma ze ztráty státu, komplex přetrvávající desetiletí, papež se prohlásí latinským vězněm.

PAPEŽ LEV XIII. A POKUS O DIALOG S MODERNÍ SPOLEČNOSTÍ;

- vydávání encyklik, podpora vzdělávání a univerzit, neúspěšný pokus o ocenění demokracie.

OTÁZKA MODERNISMU A ANTIMODERNISMU

- papež Pius X. a integristický kurz vatikánské kurie, dvojí tvář politiky Pia X.;
- radikální reformy vs. rigidní odpor k moderně

VÝVOJ CÍRKEVNÍCH POMĚRŮ V DOBĚ PONTIFIKÁTŮ PAPEŽŮ BENEDIKTA XV. A PIA XI.

- nové výzvy v podobě autoritativních hnutí komunismu, fašismu a nacismu;
- politicky nejtěžší pontifikát dějin, papež Pius XII. a jeho encykliky, postoj k židovské otázce, jeho snahy modernizovat církev;
- příprava a průběh II. vatikánského koncilu.

Doporučená literatura

HANUŠ, J. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno : Barrister a principal, 2004.

SCHATZ, K. *Dějiny papežského primátu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.

REMOND, R. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha : Lidové noviny, 2003.

PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962 – 1965. Příprava, průběh, odkaz*. Praha : Vyšehrad, 1996.

McLEOD, H. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789 – 1989)*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

GAUCHET, M. *Odkouzlení světa. Dějiny náboženství jako věci veřejné*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

KATOLICKÁ CÍRKEV V OBDOBÍ VLÁDY KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

NÁSTUP KOMUNISMU K MOCI A JEHO POSTOJ KE KATOLICKÉ CÍRKVI

- nástup komunismu k moci v roce 1948;
- oficiální politika komunistického režimu, navázání na SSSR;
- perzekuce církevních představitelů, způsob boje proti římskokatolické církvi a jejím sympatizantům, způsoby perzekuce během jednotlivých let vlády komunistického režimu, Čihošť.

VNITROCÍRKEVNÍ SITUACE

- pozice krajských a okresních tajemníků, různé formy nátlaku a zastrahování;
- cenzura církevních tiskovin.

UVOLNĚNÍ SITUACE V ROCE 1968

- dílo koncilové obnovy;
- příchod sovětských vojsk a opětné utužení režimu.

SDRUŽENÍ KATOLICKÝCH DUCHOVNÍCH PACEM IN TERRIS (SKD-PIT)

- předcházející sdružení, kolaborace s komunistickým režimem, členství, postupný úpadek a zánik.

CHARTA 77

- oficiální vyjádření církve bylo neutrální, nestavělo se proti, ale nebylo ani pro její podporu, někteří signatáři z řad katolických kněží s tímto oficiálním stanoviskem nesouhlasili.

DESETILETÍ DUCHOVNÍ OBNOVY

- záměr: katechizace věřících a první evangelizace ostatních;
- pád komunismu, nástup demokracie a postavení církevních představitelů v sametové revoluci.

KARDINÁL JOSEF BERAN

- dětství, studium a první počátky jeho duchovního působení;
- akademická dráha a jeho působení na katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze;
- obsazení Československa nacistickým německým režimem, pobyt v koncentračním táboře Dachau;
- pražský arcibiskup;
- nástup komunistického režimu, domácí vězení a internace;
- zvolen kardinálem, cesta do Říma.

KARDINÁL FRANTIŠEK TOMÁŠEK

- moravský rodák, jeho katechetická a akademická dráha;
- internace, tajné biskupské jmenování;
- apoštolský administrátor, kardinál, účastník II. vatikánského koncilu, jeho přátelství s papežem Janem Pavlem II.;
- arcibiskup pražský, primas český a jeho role v období vlády komunistického režimu.

Doporučená literatura

FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : KNA, 2006.

Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Dobruška : 2000.

VODIČKOVÁ, S. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009.

BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

POLC, J.; SVOBODA, B. *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*. Praha : Vyšehrad, 2008.

PŘÍLOHA – PŘEHLED POMŮCEK NA VLOŽENÉM CD

	Název pomůcky	Typ	Určeno pro
01	Hry k tématu „mír a spravedlnost“ pro mladší žáky	Text	I. stupeň ZŠ
02	Jak vznikají války	Metodika	6. – 7. třída ZŠ; lze přizpůsobit ostatním
03	Objevování významu míru pomocí symbolů	Metodika	II. st. ZŠ, SŠ; lze přizpůsobit mladším
04	Příběh japonského děvčátka a papírového jeřába	Text	I. a II. stupeň ZŠ
05	Chudoba a její formy ve světě	Metodika	II. stupeň ZŠ, SŠ
06	Historie Nobelovy ceny míru a osobnosti míru	Metodika	SŠ
07	Poznání světa a člověka	PW	SŠ, učitelé
08	Přírodní vědy a jejich rozvoj v církvi	PW	SŠ
09	Stvořitelské mýty – základní přehled	Text	učitelé
10	Stvořitelské mýty	PW	SŠ
11	Legenda o sv. Františkovi a vlkovi	Metodika	I. stupeň ZŠ
12	Země pro člověka	Metodika	II. stupeň ZŠ
13	Stvoření světa v mýtech a podle Bible	Metodika	SŠ

Poznámky:

„Metodika“ obsahuje scénář ukázkové hodiny a textové, obrazové či zvukové přílohy.

Pomůcky jsou řazeny tak, jak jsou postupně zmíněny v jednotlivých kapitolách příručky.